

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

Україна

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА,
НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ,
ДЕРЖАВНІСТЬ

2019
32

УДК 94:8](477)(082)

У 45

Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / гол. ред. Ігор Соляр; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2019. Вип. 32. 372 с.

Збірник об'єднує студії з історії, мовознавства та літературознавства.

Статті історичного блоку розкривають актуальні проблеми історії (Західноукраїнської Народної Республіки, воєнної історії), а також містять розвідки про відомих людей та їх значення у формуванні української державності.

Мовознавчі студії репрезентують дослідження мовних явищ за матеріалами пам'яток XVI–XVIII ст., засідань Галицького сейму, а також польовими матеріалами Чернігівщини.

Дослідження з літературознавства зосереджені довкола аналізу праць міжвоєнного періоду (Софія Яблонська-Уден), спогадів сучасників про відомих людей (Олена Пчілка).

Ukraine: Cultural Heritage, National Consciousness, Statehood / Ed. Ihor Soliar; NAS of Ukraine, I. Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies. Lviv, 2019. Vol. 32. 372 p.

The collection of scientific papers is an interdisciplinary edition of the Institute which integrates studies in history, linguistics, and literary criticism.

Articles from historical block reveal current issues of history (the West Ukrainian People's Republic, military history) as well as investigations about famous persons and their importance in the formation of Ukrainian history.

Linguistic studies represent research of linguistic phenomena based on the materials of monuments of the 16th-18th centuries, meetings of Diet of Galicia and Lodomeria, field materials of Chernihiv region.

Literary criticism studies focus on the analysis of works of the interwar period (Sofia Jablonska-Uden), as well as memoirs of contemporaries about famous people (Olena Pchilka).

Рекомендувала до друку вчена рада

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
(протокол № 10 від 26.11.2019 р.)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Соляр Ігор Ярославович, д.і.н., с.н.с. (Україна)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Акіллі Алессандро (Achilli Alessandro), PhD (Australia)

Борчук Степан Миколайович, д.і.н., проф. (Україна)

Газдаг Вільмош (Gazdag Vilmos), PhD (Україна)

Даниленко Андрій (Danylenko Andriy), PhD, prof. (США)

Золтан Андраш (Zoltán András), dr hab., prof. (Угорщина)

Литвин Микола Романович, д.і.н., проф. (Україна)

Мозер Міхаель (Moser Michael), dr hab., prof. (Австрія)

Муравський Олег Іванович, к.і.н., с.н.с. (Україна)

Надрага Марта Степанівна, к.і.н., с.д. (Україна)

Пастух Тарас Васильович, д.філол.н., доц. (Україна)

Рембішевська Дорота Кристина (Rembiszewska Dorota Krystyna), dr hab., prof. (Польща)

Романюк Михайло Васильович, к.і.н. (Україна)

Ситник Олександр Степанович, д.і.н., проф. (Україна)

Ястремська Тетяна Олександрівна, к.філол.н., с.н.с. (Україна)

УДК [94:32.019.5(477)]»20»:620.92(470+571:477)"2006/2009"
DOI: 10.33402/ukr.2019-32-149-174

Павло АРТИМИШИН

кандидат історичних наук

молодший науковий співробітник відділу новітньої історії України

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID: <https://0000-0002-7501-797X>

e-mail: p.artymyshyn@gmail.com

«ГАЗОВІ ВІЙНИ» РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ТА УКРАЇНИ 2006 ТА 2009 РОКІВ: ВІЗІЇ УКРАЇНСЬКОЇ СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

Проаналізовано візії української суспільно-політичної думки щодо «газових війн» 2006 р. та 2009 р., що виникли між Російською Федерацією (РФ) та Україною. З такою метою досліджено підходи до цієї проблеми представників політичного, медійного, експертного середовищ, а також результати соціологічних моніторингів, які в цілому відображають оцінки пересічного населення. Стверджено, що розпочавшись із нібито суто економічної пропозиції російської сторони щодо підняття ціни на газ для України до ринкового рівня, насправді дії РФ мали політичну мету – покарати Київ за його зволікання у переговорах відносно створення спільного з росіянами консорціуму з розвитку української газотранспортної системи і проєвропейський курс України, розпочатий «помаранчевими», та дискредитувати українську сторону як країну-транзитера, щоби привернути увагу європейців до реалізації Росією кількох проєктів із будівництва газотранспортних потоків в обхід України, які стали б альтернативою, а то й заміною українського. У висновках зазначено, що загалом, попри те, що «газові війни» 2006 р. та 2009 р. продемонстрували готовність РФ використовувати власні енергетичні ресурси заради досягнення геополітичних цілей, в Україні цю кризу почасти розглядали в контексті внутрішньої політичної боротьби. Попри наявність поглядів щодо засудження неринкових дій Росії та початку курсу диверсифікації енергетичної системи України, переважно суспільна дискусія розгорталася навколо критики, насамперед, української влади, неефективними діями якої, мовляв, і скористались у РФ. Як не парадоксально, але навіть пересічне населення винним у паливній кризі вважало, якщо не винятково офіційний Київ, то обидві сторони, рідше – тільки Росію.

Ключові слова: «газові війни» 2006 р. і 2009 р., українська суспільно-політична думка, Російська Федерація, Україна.

Новітня російська агресія проти України, що розпочалася навесні 2014 р. з анексії Криму й окупації частини Донбасу і триває досі, спонукає українських науковців до аналізу не лише цих трагічних подій, а й їх витоків та передумов. У

цьому контексті надзвичайно важливе не лише дослідження цих процесів, а їхнє сприйняття українською громадськістю, зокрема політичним, медійним, експертним середовищами та пересічними українцями.

Перші спроби наукової рефлексії досліджуваної тематики вже здійснено в історіографії. Андрій Мартинов і Степан Віднянський простежили еволюцію зовнішньої політики України щодо Російської Федерації упродовж пострадянського періоду, зокрема зосередили увагу на енергетичному аспекті відносин офіційних Києва та Москви¹. Юридичний аспект російсько-українських «газових війн» розглядав Олександр Задорожній². Григорій Перепелиця³, Олег Романчук⁴ та Ярослав Чорногор вивчали російсько-українські «газові протистояння» у вимірі енергетичної безпеки сучасної Європи⁵. А Михайло Станчев, Юрій Фельштинський⁶ та Януш Бугайські⁷ аналізували їх у контексті реалізації Кремлем загального політичного курсу, спрямованого на «прагматизацію» своєї зовнішньої політики на світовій політичній арені, т. зв. «підняття Росії з колін», на які її, мовляв, поставили внаслідок розпаду Радянського Союзу в 1991 р., і в цілому боротьбу проти однополярної геополітичної системи, очолюваної Сполученими Штатами Америки (США). Однак попри вже наявні доробки, досі поза увагою інтелектуалів залишаються рецепції українською громадськістю відповідних процесів, попри те, що саме такий підхід дозволяє краще зрозуміти, з якими установками представники українського політикуму, мас-медіа, експертного кластеру та, зрештою, пересічного населення підходили до цих подій, що не менш важливе (якщо не цінніше) за просту ретрансляцію їхнього перебігу.

Мета статті – дослідити візії української суспільно-політичної думки щодо «газових війн» 2006 р. і 2009 р. між РФ та Україною. Для цього проаналізовано підходи до цієї проблеми представників політичного, медійного, експертного середовищ, а також результати соціологічних моніторинрів, які в цілому відображають оцінки пересічного населення цього питання.

Після перемоги на президентських виборах 2004 р. в Україні лідера «помаранчевої» опозиції В. Ющенко й від часу його інавгурації, що відбулася 23 січня 2005 р., між офіційним Києвом і Москвою у сфері співпраці розпочався період, який дослідник О. Задорожній влучно схарактеризував часом «прояву невідповідності двосторонніх міжнародно-правових інструментів потребам двосторонніх

¹ Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Еволюція зовнішньої політики України (1991–2006 рр.). *Український історичний журнал*. 2006. № 4. С. 32–51; Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Зовнішня політика України: еволюція концептуальних засад та проблеми реалізації. *Український історичний журнал*. 2011. № 4. С. 55–76.

² Задорожній О. В. Міжнародне право в міждержавних відносинах України і Російської Федерації 1991–2014. Київ: К. І. С., 2014. 960 с.

³ Перепелиця Г. М. Українсько-російські відносини: в пошуку стратегії України у відносинах з Російською Федерацією. *Зовнішня політика України – 2006: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети*: щорічник / під ред. проф. Г. М. Перепелиці. Київ, 2007. С. 129–154.

⁴ Романчук О. Газпром як основна політична зброя Кремля. *Універсум*. 2009. № 1–2 (183–184). Січень–лютий. С. 18–24.

⁵ Чорногор Я. Російсько-український газовий конфлікт у січні 2009 року в контексті енергетичної безпеки сучасної Європи. *Дослідження світової політики*: зб. наук. праць. Київ: [б. в.], 2009. Вип. 49. С. 217–225.

⁶ Фельштинський Ю., Станчев М. Третя світова: Битва за Україну. Київ: Наш формат, 2015. 465 с.

⁷ Bugajski J. Russia's Pragmatic Reimperialization. *Зовнішні справи*. 2009. № 2. Лютий. С. 44–45.

відносин», коли при декларованому стратегічному партнерстві сторони перебували у стані перманентної «холодної» гібридної війни⁸. Один із найяскравіших прикладів цього – два великих газових конфлікти, що спалахнули між Україною та РФ на початку 2006 р. і 2009 р. через рішення російської сторони перекрити газопостачання до України, а через українські терени – його транзит до європейських партнерів.

Розпочавшись із нібито суто економічної пропозиції російської сторони щодо підняття ціни на газ для України до ринкового рівня (упродовж 1995–2004 рр. зберігалася на рівні 50 дол. за 1 000 м³ – нижчої за ринкову ціну суми, яка була своєрідною «пільгою» для України, щоб заохочувати останню до активнішої співпраці з Москвою⁹), насправді дії РФ, на думку «ББС Україна» й «Української правди» («УП»), мали політичну мету – покарати Київ за зволікання у переговорах щодо створення спільного з росіянами консорціуму з розвитку української газотранспортної системи (ГТС) і проєвропейський курс України, розпочатий «помаранчевими»; а також бажання РФ, дискредитувавши українську сторону як країну-транзитера, привернути увагу європейців до реалізації Росією кількох проєктів із будівництва газотранспортних потоків в обхід України, які стали б альтернативою, а то й заміною українського¹⁰.

Врешті, хоч обидва конфлікти вдалося вирішити внаслідок підписання відповідних угод, однак реакція на них в українському суспільстві не вихула ні під час їхнього перебігу, ні після підписання газових домовленостей*.

Газове протиріччя рубежу 2005–2006 р. одержало різні оцінки українського політикуму. Президент України В. Ющенко вважав, що події на газовому ринку засвідчили готовність «Газпрому» відстоювати не лише російські економічні, а й політичні інтереси, якщо цього потребуватиме керівництво РФ¹¹. Водночас українське Міністерство зовнішніх справ (МЗС) у спеціальній заяві назвало російську поведінку на ринку енергетики «шантажем», який «може призвести до дестабілізації економіки України та зриву поставок російського газу споживачам в країнах Європейського Союзу (ЄС)»¹².

⁸ Задорожній О. В. Міжнародне право в міждержавних відносинах... С. 151.

⁹ Фельштинський Ю., Станчев М. Третя світова... С. 120–152.

¹⁰ Газотранспортний консорціум ударило по наших кишнях, вважають соціалісти. *Українська правда*. 2002. 21 червня. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2002/06/21/2989464/> (дата звернення: 08.06.2017); Зануда А. 20 років україно-російських газових відносин: хочеш миру – готуйся до війни. *ВВС Україна*. 2013. 7 лютого. URL: http://www.bbc.com/ukrainian/multimedia/2013/02/130207_ukraine_russia_gas_history_new_az.shtml (дата звернення: 08.06.2017).

* У договорі від 4 січня 2006 р. сторони домовилися, що Україна отримуватиме «коктейль» російського та туркменського газу за ціною 95 дол. за 1 000 м³ на перше півріччя 2006 р., при виконанні посередницьких між «Газпромом» і «Нафтогазом» функцій у питаннях постачання газу компанією «РосУкрЕнерго», а в угоді від 19 січня 2009 р. між «Газпромом» та «Нафтогазом» усувались будь-які посередники, зокрема і «РосУкрЕнерго», прописувалась базова ціна на газ для України на рівні 450 дол. за 1 000 м³ при введенні принципу залежності блакитного палива від цін на газойл і мазут на світових ринках та принципу «бери або плати» (take-or-pay), згідно із яким українська сторона зобов'язувалася закупляти в Росії щорічно як мінімум 41,6 млрд м³ газу, затверджувалася на 2009 р. знижка у 20 % на оплату газу, а ціна за транзит палива українською територією встановлювалася на рівні 1,7 дол. США на 100 км³.

¹¹ Перепелиця Г. М. Українсько-російські відносини... С. 139; Романчук О. Газпром як основна політична зброя Кремля. С. 18–24.

¹² Голотюк І. МІД України расценил позицию России в вопросе цены на газ как шантаж. *Факты и комментарии*. 2006. 4 января.

Натомість, на думку тодішнього українського прем'єр-міністра Ю. Єханурова, перша «газова війна» була дещо нелогічною, адже реальних суттєвих причин для її розгортання Росією не існувало, оскільки і Москва, і Київ були зацікавлені в якнайшвидшому переході сторін на ринкову форму відносин у газовій сфері, а єдиним об'єктом суперечок фактично була лише необгрунтовано завищена ціна на газ, запропонована РФ¹³. Разом із цим під час виступу в залі Верховної Ради України (ВРУ) 10 січня 2006 р. прем'єр назвав дії Росії в газовому конфлікті намаганням «перекреслити перспективу України, як незалежної держави»¹⁴.

Перша «газова війна» знайшла відгуки й у стінах українського парламенту. Члени пропрезидентської фракції «Наша Україна» (НУ) підтримували позицію української влади під час переговорів із російськими візаві, а виникнення кризової ситуації на ринку пов'язували суто з політикою Росії, яку розцінювали наслідком спроб російських «імперських потуг безнадійно відновити статус регіонального геополітичного лідера»¹⁵. Водночас «нашоукраїнці» відзначали негативну участь у цих подіях української опозиції (насамперед, «Блоку Юлії Тимошенко» (БЮТ), «Партії регіонів» (ПР), «Народного блоку Литвина» та Комуністичної партії України (КПУ)), які начебто консультували під час газового конфлікту російських партнерів не на користь України та періодично їздили до Москви в ролі «політичних маріонеток» заради координації дій із «дискредитації помаранчевого руху»¹⁶.

Депутати низки інших, прихильних до президентської адміністрації, міждепутатських об'єднань також позитивно оцінювали дії української влади та «Нафтогазу» під час перипетій газових протиріч, наголошуючи, що українському уряду вдалося подолати кризу у відносинах між Україною та Росією з позицій ринкової економіки та прагматизму¹⁷. Разом із цим для них «газова війна» видавалася закономірним наслідком неналежної політики української влади з диверсифікації

¹³ Голотюк І. МІД України расценил позицию России в вопросе цены на газ как шантаж. *Факты и комментарии*. 2006. 4 января.

¹⁴ Виступ Єханурова Ю. І. (прем'єр-міністр України). *Стенограма засідання Верховної Ради України*. 10 січня 2006 р. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm (дата звернення: 09.06.2017).

¹⁵ Яворівський С. «Братній спорт», або Газова довбня проти дулі... *Так! Захід*. 2005. № 5. Грудень. С. 1; Яворівський С. Політики гарячують. Виборцям холодно... *Так! Захід*. 2006. № 9. Лютий. С. 1.

¹⁶ Виступ Оробця Ю. М. (фракція «Наша Україна»). *Стенограма засідання Верховної Ради України*. 10 січня 2006 р. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm (дата звернення: 10.06.2017); Виступ Оробця Ю. М. (фракція «Наша Україна»). *Стенограма засідання Верховної Ради України*. 11 січня 2006 р. URL: <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/2013.html> (дата звернення: 10.06.2017); Ганущак О. Паралельні лінії не перетинаються. *Так! Захід*. 2006. № 7. Січень. С. 1; ТЛЯ розповзається Україною. *Так! Захід*. 2006. № 9. Лютий. С. 2; Ющенко В. А. Недержавні таємниці: нотатки на берегах пам'яті. Харків: Фоліо, 2014. С. 421–422.

¹⁷ Виступ Ковалю В. С. (фракція НРУ). *Стенограма засідання Верховної Ради України*. 10 січня 2006 р. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm (дата звернення: 25.05.2016); Виступ Поровського М. І. (фракція партії «Відродження»). *Стенограма засідання Верховної Ради України*, 10 січня 2006 р. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm (дата звернення: 25.05.2016); Виступ Юхновського І. Р. (блок «Наша Україна»). *Стенограма засідання Верховної Ради України*. 11 січня 2006 р. URL: <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/2013.html> (дата звернення: 25.05.2016).

газового ринку України, що зробило її залежною від російської «газової голки» та змушувало йти на часто не вигідні компроміси¹⁸.

При цьому, на думку українських соціалістів О. Мороз та М. Рудьковсько-го, газові домовленості 2006 р. були «формою капітуляції української сторони зі збереженням обличчя»¹⁹. При цьому в Соціалістичній партії України (СПУ) засуджували ті політичні сили, які за допомогою «дешевих популістських демаршів» і критики української влади, замість бажаної підтримки в час газових проблем, прагнули зміцнити позиції серед електорату²⁰.

Соратники Тимошенко із БЮТ, які після відставки Юлії Володимирівни із прем'єрської посади у вересні 2005 р. фактично перейшли в опозицію до команди президента, назвали результати січневих газових переговорів втягненням України в «боргову яму», підігриванням «імперіалістичної стратегії Москви», відданням Української держави через створення «міжнародної напівкримінальної структури «РосУкрЕнерго»» на поталу «владних магнатів Росії», при цьому левову частку вини за такий стан справ «бютівці» покладали саме на українську виконавчу владу²¹.

У той же момент спікер ВРУ В. Литвин назвав підсумки газових домовленостей між «Газпромом» і «Нафтогазом» «оборудками», у яких прописали низьку транзитну ціну, вигідну для Росії, встановлену аж на 5 років, та водночас на постачання газу для України, визначену лише на півроку, без жодних гарантій на непідвищення ціни вже в найближчій перспективі²².

Представники «антипомаранчевих» опозиційних сил (насамперед, фракції «Регіонів України», КПУ, Соціал-демократичної партії України (об'єднаної) (СДПУ(о)) та «Єдиної України»), звинувачували у виникненні «газової війни» 2006 р. не Росію, а офіційний Київ, вважаючи справжньою причиною розгортання

¹⁸ Виступ Костенка Ю. І. (Український народний блок Костенка і Плюща). *Стенограма засідання Верховної Ради України*. 10 січня 2006 р. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm (дата звернення: 25.05.2016); Виступ Хмари С. І. (Український народний блок Костенка і Плюща). *Стенограма засідання Верховної Ради України*. 10 січня 2006 р. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm (дата звернення: 25.05.2017).

¹⁹ Виступ Мороз О. О. (фракція СПУ). *Стенограма засідання Верховної Ради України*. 10 січня 2006 р. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm (дата звернення: 10.06.2017); Панченко Ю. Перемир'я. *Товариш*. 2006. 10–12 січня. № 3(793). С. 1–2.

²⁰ Криворучко В. «А у нас в Росии газ. А у вас? – А у нас газопровод. Вот!». *Товариш*. 2006. 5–9 січня. № 1–2(791–792). С. 1–2; Криворучко В. Піар-відставка. *Товариш*. 2006. 13–16 січня. № 4(794). С. 1–2; Олександр Мороз: «Люди побачили, хто є хто». *Товариш*. 2006. 13–16 січня. № 4(794). С. 1–2; Мороз О. Зупинити газову кризу! *Товариш*. 2006. 5–9 січня. № 1–2(791–792). С. 2.

²¹ Виступ Білоруса О. Г. (фракція БЮТ). *Стенограма засідання Верховної Ради України*. 10 січня 2006 р. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm (дата звернення: 11.06.2017); Виступ Тарана В. В. (фракція «БЮТ»). *Стенограма засідання Верховної Ради України*. 10 січня 2006 р. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm (дата звернення: 11.06.2017); Дацюк С. Ще одна криза. *Наша Батьківщина*. 2006. 12 січня. № 2(24). С. 5; Луценко І. Війна продовжується. *Наша Батьківщина*. 2006. 12 січня. № 2(24). С. 5; Мотика С. Кому, хто і як зрадив. *Наша Батьківщина*. 2006. 19 січня. № 3(25). С. 1, 3.

²² Виступ Литвина В. М. (голова Верховної Ради України). *Стенограма засідання Верховної Ради України*. 10 січня 2006 р. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm (дата звернення: 11.06.2017).

українсько-російського протиріччя неготовність «помаранчевої» влади до опалювального сезону та нефаховість у її роботі²³.

Так, народні депутати І. Шурма та Н. Шуфрич із фракції СДПУ(о) звинуватили команду В. Ющенка в ухваленні в газовій угоді 2006 р. підвищення ціни на газ, яка періодично могла змінюватись у більшу сторону, при одночасному закріпленні вартості транзиту блакитного палива українською територією на рівні, нижчому за середньоевропейський²⁴.

Члени «Регіонів України» назвали газове непорозуміння результатом небажання української влади «відділити власні особисті зобов'язання України перед США, русофобства зовнішньополітичного відомства і керівників «Нафтогазу» від потреб українців», а саму угоду від 4 січня протрактували як «злочинну», адже вона, мовляв, несла економічні збитки українському населенню та промисловості²⁵.

У КПУ оцінили газові протиріччя 2006 р. як наслідок суперечок між олігархічними кланами обох держав і результат «антинародної політики» В. Ющенка, спрямованої на якнайшвидший вступ до Організації Північноатлантичного договору (НАТО) і Світової організації торгівлі (СОТ) замість розвитку взаємовигідних відносин із країнами-членами Єдиного економічного простору (ЄЕП) та Співдружності незалежних держав (СНД), а газову угоду, укладену 4 січня, – як чергове підняття ціни на газ²⁶. Подібної думки дотримувалися у Прогресивній соціалістичній партії України (ПСПУ), очолюваній Н. Вітренко, на думку якої, «паливні війни» спровокував Київ власним пронатівським курсом і відвертою демонстрацією недружніх відносин до Росії²⁷. Народні ж депутати від «Єдиної України» заявили,

²³ Виступ Самофалова Г. Г. (фракція «Регіони України»). *Стенограма засідання Верховної Ради України*. 10 січня 2006 р. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/sk14/8session/STENOGR/10010608_59.htm (дата звернення: 11.06.2017); Янукович В. Ф. *Как Украине жить дальше. Статьи, выступления, размышления*. Киев: Б. в., 2008. С. 11–12.

²⁴ Виступ Шурми І. М. (фракція СДПУ(о)). *Стенограма засідання Верховної Ради України*. 10 січня 2006 р. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/sk14/8session/STENOGR/10010608_59.htm (дата звернення: 11.06.2017); Виступ Шуфрича Н. І. (фракція СДПУ(о)). *Стенограма засідання Верховної Ради України*. 10 січня 2006 р. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/sk14/8session/STENOGR/10010608_59.htm (дата звернення: 11.06.2017).

²⁵ Виступ Броннікова В. К. (фракція «Регіони України»). *Стенограма засідання Верховної Ради України*. 10 січня 2006 р. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/sk14/8session/STENOGR/10010608_59.htm (дата звернення: 11.06.2017).

²⁶ Виступ Матвеева В. Г. (фракція КПУ). *Стенограма засідання Верховної Ради України*. 10 січня 2006 р. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/sk14/8session/STENOGR/10010608_59.htm (дата звернення: 11.06.2017); Виступ Новака В. М., народного депутата України (фракція КПУ). *Стенограма засідання Верховної Ради України*. 10 січня 2006 р. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/sk14/8session/STENOGR/10010608_59.htm (дата звернення: 11.06.2017); Дзюба В. Чи можливе «шампанське без газу»? *Комуніст*. 2006. 13 січня. № 4(840). С. 1, 4; Каненська Я. Газові війни: національний інтерес біля розбитого корита. *Комуніст*. 2006. 4 січня. № 1(838). С. 2; Петро Симоненко: «Газові домовленості» – це звичайна змова «газових баронів». *Комуніст*. 2006. 13 січня. № 4(840). С. 1; Прозорий натяк. *Комуніст*. 2006. 4 січня. № 1(838). С. 3.

²⁷ Наталя Вітренко: Україне вигодно дружить с Россией, а не воевать с ней. *Досвітні огні*. 2006. Січень. № 1(212). С. 1.

що новий договір із «Газпромом» – це «зрада національних інтересів України, її народу» та створення проблем для функціонування українських підприємств²⁸.

Загалом перша «газова війна» для більшості опозиційних політиків видалась не приводом задуматися над необхідністю реформувати функціонування газової та ГТС в Україні й реконструювати українсько-російські відносини на засадах рівних прав та обов'язків партнерів, а можливістю вкотре поставити на порядок денний питання про відправлення українських урядовців у відставку та нагодою дискредитувати «помаранчевих» напередодні виборів до парламенту в березні 2006 р.

По-різному зображували газову кризу 2006 р. й українські медіа. На думку журналістів періодичних видань націоналістичного спрямування, зокрема «Нації і держави» та «Шляху перемоги», конфлікт за постачання російського блакитного палива до України був спровокований «Газпромом» із подачі Кремля, щоб «не дозволити Україні вирватися зі своїх пазурів», «знищити Україну як незалежну державу» та «відновити нову химерну імперію»²⁹.

У «Високому замку» («ВЗ») в контексті дій Росії у газовій сфері взимку 2006 р. говорили і про «газову атаку Путіна», і «шантаж», і «тиранію», і «брутальну демонстрацію сили»³⁰. Основними мотивами такої поведінки росіян у виданні називали й бажання Росії продемонструвати країнам ЄС важливість своїх позицій у місцевій геополітиці, й наміри заблокувати вступ України до ЄС та НАТО, і прагнення заволодіти українськими ГТС, та, зрештою, планування політичного реваншу після Помаранчевої революції проросійської опозиції в Україні³¹. Однак головним переможцем першої «газової війни», на переконання журналістів газети, стали не сторони конфлікту, а створена фірма-посередник «РосУкрЕнерго» та групи, причетні до неї³².

Команда «Експресу» стверджувала, що російський «газовий шантаж» – це, насамперед, «геополітичний конфлікт між Україною і Росією та початок нового стратегічного наступу Російської імперії на цілу Європу»³³. Разом із цим, кореспонденти газети не поділяли тріумфальних заяв української влади щодо газового договору 2006 р., вважаючи його надто збитковим для України і водночас прибутковим для «Газпрому»³⁴. Такої ж думки дотримувались і в «УП», де назвали українсько-російські домовленості «хитримми», наслідком яких стало залучення до

²⁸ Виступ Губського Б. В. (фракція «Єдина Україна»). *Стенограма засідання Верховної Ради України*. 10 січня 2006 р. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/sk14/8session/STENOGR/10010608_59.htm (дата звернення: 11.06.2017).

²⁹ Буга Р. Про газ та про нас. *Нація і держава*. 2006. 3–17 січня. № 1(113). С. 2; Заява блоку «Наша Україна». *Нація і держава*. 2006. 3–17 січня. № 1(113). С. 1; Провід ОУН (р). Ні – московському реваншу! *Шлях перемоги*. 2006. 18 січня. Ч. 3(2693). С. 2.

³⁰ Воронич А. Газова атака Путін – шантаж і тиранія. *Високий замок*. 2006. 5–11 січня. № 1(3164). С. 4.

³¹ Пукш-Юнко І. «Українська влада недооцінила брутальності режиму Путіна». *Високий замок*. 2006. 5–11 січня. № 1(3164). С. 4.

³² Федів Л. Війна закінчилася. Перемога за «РосУкрЕнерго». *Високий замок*. 2006. 5–11 січня. № 1(3164). С. 1, 4; Федів Л. Російсько-азійський мікс, зате по 95... Наразі. *Високий замок*. 2006. 10 січня. № 2(3165). С. 5.

³³ Стецишин О., Ганус А. Як виграти у Росії? *Експрес*. 2006. 5–12 січня. № 1(2617). С. 1–2.

³⁴ Єдін О. Україна проти «Газпрому»: хто переміг? *Експрес*. 2006. 10–11 січня. № 2(2619). С. 5.

ринку газу «РосУкрЕнерго», яка, будучи дочірньою компанією російського газового монополіста, через власне посередництво забезпечувала йому ще більші прибутки³⁵.

Кореспонденти «Дзеркала тижня» («ДТ») також засудили спроби РФ накинути «газовий зашморг» Україні, який суперечив стратегічним відносинам обох країн, водночас відзначаючи в цій ситуації прорахунки української влади, зокрема опозиції, які продемонстрували нездатність об'єднати суспільство та політикум «перед обличчям реальної зовнішньої загрози», наслідком чого став не дуже вигідний для держави газовий договір³⁶. Водночас газові протиріччя видавалися журналістам хорошим приводом для початку реформування системи енергетики і переходу на альтернативні джерела палива³⁷.

У газеті «День» наголошували й на неринковості дій «Газпрому» на енергетичному ринку, і на непрозорості досягнених українсько-російських домовленостей, у самому тексті яких було чимало неточностей³⁸. У виданні пов'язували розгортання паливної «війни» з бажанням РФ дискредитувати «помаранчеву» команду, особливо напередодні безрезових виборів до парламенту, у яких Кремль робив ставку на проросійську опозицію в Україні³⁹.

В «Урядовому кур'єрі» («УК»), репрезентуючи офіційні позиції центральних органів виконавчої влади, вважали, що конструктивна позиція уряду дозволила підписати газовий компроміс від 4 січня 2006 р., завдяки якому Україні вдалось уникнути правового вирішення газового протистояння із РФ у судах і водночас надалі отримувати газ за досить низькою ціною, що створило хороші умови для початку політики диверсифікації джерел постачання енергоносіїв⁴⁰.

Видання «Голос України» («ГУ») – пресовий майданчик для парламентських політичних сил, зокрема й опозиційних до президента та уряду, – поряд із публікаціями про принципову позицію української влади у відстоюванні власних національних інтересів, містив і матеріали, у яких президента та уряд звинувачував у крадіжці газу, підпорядкуванні своїх дій геополітичним позиціям США, які нібито цю кризу й придумали та втілили в життя, та у непрофесійній дипломатії, що спричинила введення в українсько-російські відносини на ринку газу посередників і вищих цін на газ⁴¹.

³⁵ Бондаренко Д. Що стоїть за новітніми «газовими цифрами»? *Українська правда*. 2006. 4 січня. URL: <http://www.pravda.com.ua/articles/2006/01/4/3046366/> (дата звернення: 12.06.2017); «Нафтогаз» і «Газпром» хитро домовилися. *Українська правда*. 2006. 4 січня. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2006/01/4/3046265/> (дата звернення: 12.06.2017).

³⁶ Фіалко А. Європейський вибір: випробування газом. *Дзеркало тижня*. 2006. 20–27 січня. № 2.

³⁷ Рожан О. Росіяни подарували нам національну ідею. *Дзеркало тижня*. 2006. 13–20 січня. № 1.

³⁸ Княжанський В. Труба: Історія та істерія. *День*. 2006. 13 січня. № 1.

³⁹ Гузенко Н. Отже, усі проти всіх? *День*. 2006. 13 січня. № 1; Жлуктенко В. Здвиг по газу. *День*. 2006. 13 січня. № 1.

⁴⁰ Вентиль – не для політичного тиску. *Урядовий кур'єр*. 2006. 4 січня. № 1(3166). С. 1; Газовий конфлікт з продовженням. *Урядовий кур'єр*. 2006. 11 січня. № 4(3169). С. 1–2; Неринкові методи Росії. *Урядовий кур'єр*. 2006. 4 січня. № 1(3166). С. 3; «Сила нашої позиції в тому, що на нашому боці правда». *Урядовий кур'єр*. 2006. 4 січня. № 1(3166). С. 2–3; Чепіжко В. Газовий компроміс. *Урядовий кур'єр*. 2006. 5 січня. № 2(3167). С. 2.

⁴¹ Коктейль для перемир'я. *Голос України*. 2006. 6 січня. № 3(3753). С. 2; Писанська В. Війна розпочалася. *Голос України*. 2006. 4 січня. № 1(3751). С. 3; Стадільна Я. Без переможців. Але і без переможених. *Голос України*. 2006. 5 січня. № 2(3752). С. 1, 3; Стадільна Я. До протистояння підключається Європа. *Голос України*. 2006. 4 січня. № 1(3751). С. 1, 3.

Натомість у «Фактах і коментарях» («ФіК») утримались від конкретних оцінок, подаючи лише інформацію про перебіг «газової війни», переговори між «Газпромом» і «Нафтогазом», коментарі учасників конфлікту та роздуми і прогнози експертів, які коливались від тез про те, що різке підняття вартості блакитного палива суттєво вдарить по українській економіці, до переконань, що дії Росії можуть посприяти подальшому зближенню України та ЄС⁴².

Медіа, наближені до опозиційних ПР і КПУ, були значно категоричнішими та гострішими у критиці саме української влади. Так, у тижневику «2000» причинами газової кризи називали саме нефаховість української сторони, перманентні протиріччя всередині «помаранчевої» команди та її бажання розіграти карту «наступу російського імперіалізму» для згуртування власного електорату напередодні парламентських виборів 2006 р., що, натомість, закінчилося укладенням не вигідного для України договору⁴³. У газеті «Сегодня» передумовою для жорсткої позиції Росії із перекриття газового вентиля вважали вибір офіційним Києвом курсу на суто євроінтеграцію, яка, мовляв, була не цілком економічно вигідною для України⁴⁴. Прикметно, що і результат газових переговорів 2006 р. для кореспондентів видання – це, насамперед, успіх «Газпрому» та провал української дипломатії, наслідком якого мало стати прямо пропорційне різке підняття суми доходів російської сторони й вартості газу для населення і промислових підприємств в Україні вже з початку 2006 р.⁴⁵.

Подібно характеризувала першу «газову війну» і «Комсомольська правда в Україні» («КПУ»), де стверджували про згубний для української політичної ситуації та місцевого індустріального сектора вплив газового протиріччя, спровокованого, насамперед, «антиросійською позицією Києва»⁴⁶. Такої ж думки дотримувались і в «Донецькому кряжі», де на прикладі конкретних промислових підприємств Сходу України демонстрували можливі матеріальні втрати для економіки внаслідок підписаної угоди, водночас вважаючи їх вигідними для В. Ющенка, адже вони дозволили консолідувати всі президентські сили під лозунгом «газового патріотизму»⁴⁷.

⁴² Артазей А. В ближайшие пять лет Россия будет продавать Украине газ по 230 долларов, а Украина – покупать по 95 долларов за тысячу кубометров. *Факты и комментарии*. 2006. 5 января; Газовый конфликт между Киевом и Москвой может поспособствовать сближению Украины с Европой. *Факты и комментарии*. 2006. 6 января; Существенное повышение цены на газ повлечет за собой рост стоимости других видов топлива. *Факты и комментарии*. 2006. 6 января.

⁴³ Лозунько С. Газовая война: Ющенко против Тимошенко. *Еженедельник «2000»*. 2006. 13–19 января. № 1–2(301). В1; В4.

⁴⁴ Панченко А. Обезгаженная Украина. *Сегодня*. 2006. 3 января. № 1(2242). С. 2; Попов А. Газовый конфликт: история, последствия и варианты выхода. *Сегодня*. 2006. 3 января. № 1(2242). С. 3; Чаленко А. «Газовая война» в украинском Интернете: «Шантаж Путина» или «тупик Ющенко». *Сегодня*. 2006. 4 января. № 2(2243). С. 2; Чаленко А. Нардепы считают: все дело в политике. *Сегодня*. 2006. 3 января. № 1(2242). С. 2.

⁴⁵ Романцов М. Добазарились: газосмешение – не грех. *Сегодня*. 2006. 5 января. № 3(2244). С. 1–2.

⁴⁶ Хрусталева А. Газовый кризис – чья взяла? *Комсомольская правда в Украине*. 2006. 10 января. № 2(2283/23679). С. 2; Хрусталева А. Чем закончилось газовое противостояние между Украиной и Россией? *Комсомольская правда в Украине*. 2006. 5–12 января. № 1/1(2283/23678). С. 2.

⁴⁷ Иванов А. Победа? Передышка? Поражение? *Донецкий кряж*. 2006. № 1(1951). 6 января; Сычев И. Игра без противогаса. *Донецкий кряж*. 2006. 13 января. № 2(1958); Сычев И. Владимир Бойко: «Страну пора выводить из кризиса». *Донецкий кряж*. 2006. 6 января. № 1(1951).

У газеті «Русский вестник» («РВ») не лише регулярно саме Україну звинувачували в постійних несплатах боргів за отриманий газ. Частина критики лунала на адресу «Газпрому», який начебто створив для української «проєвропейської та русофобської» сторони комфортні умови, погоджуючись на встановлення для неї нижчих за ринкові ціни на газ навіть після 2006 р.⁴⁸

Незважаючи на біполярні думки, спільним було переконання, що досягнені у 2006 р. українсько-російські домовленості – це лише тимчасовий недовготривалий стан речей й остаточному вирішенню «газового» питання вони не допомогли, тому загроза рецидиву протистояння на паливному підґрунті надалі актуальна – повторно виникла вже у 2009 р.

Реакція української політичної верхівки на нове паливне протистояння вкотре оголила протиріччя, які накопичились серед «помаранчевої» команди після 2005 р., а об'єктом критики знову стала не російська сторона, а насамперед український уряд та «Нафтогаз». Різниця між ситуаціями 2006 р. і 2009 р. полягала тільки в тому, що якщо 2006 р. у центрі критики опинилася команда президента В. Ющенко, то в 2009 р. – Ю. Тимошенко, яка наприкінці 2007 р. вдруге стала прем'єр-міністром.

Наприклад, якщо, з одного боку, український глава В. Ющенко та його оточення вважали другу «газову війну» побічним ефектом слабкої позиції Європи щодо Росії, яка, поступово розпочавши власну політику «взяття реваншу за втрату впливу на пострадянському просторі», не зустріла суттєвого спротиву зі сторони країн Заходу, то, з другого боку, різко засудили Ю. Тимошенко в підписанні газового договору 2009 р. як невігідного для України, що було рівнозначним «зраді національних інтересів» Української держави⁴⁹.

Лідер націоналістичного Всеукраїнського об'єднання (ВО) «Свобода» О. Тягнибок назвав газовий договір, підписаний 19 січня 2009 р., програвом України у війні з Росією, перемогою, організованою Москвою та її агентами, «антиукраїнської істерії всередині країни» та Європі й «обкладенням України 10-річною даниною московським ханством»⁵⁰.

Із критикою угоди 2009 р. виступила і команда «ПР» на чолі з В. Януковичем, яка звинуватила Ю. Тимошенко, як і всю «помаранчеву» владу, у коруптованості,

⁴⁸ Беспалько Т. Прощание с Украиной. *Русский вестник*. 2008. Июнь. № 6(117). С. 5; Ребров И. Михаил Леонтьев: «Разыгрывается сценарий “наглый нищий”». *Русский вестник*. 2008. Апрель. № 4(115). С. 5; Сычев И. Вязанки дров – в костер раздора. *Русский вестник*. 2006. Февраль. № 2(89). С. 2.

⁴⁹ Виступ Кендзьора Я. М. (депутатська група «За Україну»). *Стенограма засідання Верховної Ради України*. 13 січня 2009 р. URL: <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/606.html> (дата звернення: 12.06.2017); Виступ Стецьківа Т. С. (фракція «НУ-НС»). *Стенограма засідання Верховної Ради України*. 13 січня 2009 р. URL: <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/606.html> (дата звернення: 12.06.2017); Загроза державності. *Наша Україна. Захід*. 2009. 20 лютого. № 2(97). С. 1–2; Україна в небезпеці. *Наша Україна. Захід*. 2009. 30 січня – 5 лютого. № 1(96). С. 1; Звернення Президента України Віктора Ющенко до Українського народу. *Наша Україна. Захід*. 2009. 30 січня – 5 лютого. № 1(96). С. 1. Ющенко В. А. Недержавні таємниці: нотатки на берегах пам'яті. Харків: Фоліо, 2014. С. 458; Ціни стрибатимуть цілий рік? *Наша Україна. Захід*. 2009. 30 січня – 5 лютого. № 1(96). С. 3; Ющенко: Газовий контракт с РФ унижает Украину. *Подробности* (Интер). 2009. 7 июля. URL: <https://podrobnosti.ua/614017-juschenko-gazovuj-kontrakt-s-rf-unizhaet-ukrainu.html> (дата звернення: 12.06.2017).

⁵⁰ Олег Тягнибок: «Московське ханство обклало Україну 10-річною даниною». *Кримська світлиця*. 2009. 30 січня. № 5(1523). С. 1–2.

«безвідповідальності та авантюризмі», що призвели до поступового втрачання Україною статусу держави-транзитера, «холодної і голодної зими» для українського населення та «перетворення відносин із РФ в джерело вкрай небезпечної напруги»⁵¹.

Члени СПУ чергову паливну кризу назвали «Холодною війною-2», яка значно погіршила репутацію як Росії, так і України й дестабілізувала і до цього ненайкращу політико-економічну ситуацію в останній⁵². Лідерка ПСПУ Н. Вітренко протракувала «паливну війну» 2009 р. як «газовий садизм українських параноїків»⁵³. Представники української компартії винними в розгортанні газової кризи вважали «помаранчевих націоналістів», які, мовляв, разом із «газовими баронами», «олігархічними групами» та США профінансували «газовий вертеп» 2009 р., що призвів до «чергового загострення відносин з Росією», «загрози соціально-економічної катастрофи» та «розпалювання ворожнечі між єдино корінними українським і російським народом»⁵⁴.

Натомість спікер парламенту В. Литвин позитивно оцінив результати московських переговорів, які, на його думку, закінчили газові протиріччя та розпочали застосування Україною «здорового економічного прагматизму» у сфері енергетики⁵⁵.

Соратники Юлії Володимирівни акцентували на стабілізаційній позиції українського уряду на чолі з Тимошенко, який, на їхнє переконання, зумів за складних умов відсутності транзиту газу із Росії через українську територію до країн ЄС продовжити постачання газу для європейських партнерів за рахунок власних запасів із газових сховищ України. Та наголошували, що саме в нових угодах 2009 р., які скасовували у сфері українсько-російських газових відносин участь будь-яких посередників, створювались нові можливості для безпосередніх переговорів між Україною та РФ⁵⁶.

Втім, лише обговоренням другої «газової війни» справа у стінах парламенту не обмежилася. З метою «об'єктивної оцінки взаємин, які склалися між Україною

⁵¹ Виступ Януковича В. Ф. (фракція Партії регіонів). *Стенограма засідання Верховної Ради України*. 13 січня 2009 р. URL: <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/606.html> (дата звернення: 12.06.2017); Янукович: «Тимошенко проиграла все». *Сегодня*. 2009. 21 январа. № 9(3142). С. 2.

⁵² Димченко В. Танці на трубі. *Товариш*. 2006. 13–16 січня. № 4(794). С. 1–2; Кравченко Д. За ціною не постояла? *Товариш*. 2009. 22 січня. № 5(1194). С. 1–2; Кравченко Д. Холодна війна–2. *Товариш*. 2009. 13–14 січня. № 2(1190). С. 1–2; Ларіна Т. Перші плоди газової кризи. *Товариш*. 2009. 13–14 січня. № 2(1190). С. 2.

⁵³ Газовый садизм украинских параноиков. Заявление Председателя ПСПУ, Премьер-министра оппозиционного Правительства народного спасения Наталии Витренко от 9 января 2009 года. *Досвітні огні*. 2009. Січень. № 1–2(368–369). С. 1.

⁵⁴ Васильєва Є. Із «дубиною» на «медведя». *Комуніст*. 2009. 14 січня. № 2(1146). С. 1–2; Васильєва Є. Хто й чому дахує «РосУкрЕнерго». *Комуніст*. 2009. 28 січня. № 6(1150). С. 1–2; Виступ Симоненка П. М. (фракція КПУ). *Стенограма засідання Верховної Ради України*. 13 січня 2009 р. URL: <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/606.html> (дата звернення: 12.06.2017); Влада не керується інтересами своєї країни! *Комуніст*. 2009. 23 січня. № 5(1149). С. 4; Петро Симоненко: «Ющенко перетворює Україну на країну-ізгоя». *Комуніст*. 2009. 14 січня. № 2(1146). С. 1; Синеокий В. Шоу з бульбашками. *Комуніст*. 2009. 28 січня. № 6(1150). С. 2.

⁵⁵ Бітгнер О. Україна має демонструвати здоровий економічний прагматизм. *Урядовий кур'єр*. 2009. 20 січня. № 8(3914). С. 2.

⁵⁶ Виступ Соболева С. В. (фракція БЮТ). *Стенограма засідання Верховної Ради України*. 13 січня 2009 р. URL: <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/606.html> (дата звернення: 12.06.2017).

і Росією» на рубежі 2008–2009 рр. та «об’єктивної оцінки інститутів і людей, які несуть відповідальність за те, щоб ці стосунки були прогнозовані і результативні» народні депутати підтримали постанову про утворення відповідної ТСК, результати роботи якої відіграли не останню роль під час і після відкриття кримінальної справи проти Ю. Тимошенко та її засудження до семи років ув’язнення Печерським судом м. Києва в жовтні 2011 р. уже за президентства В. Януковича⁵⁷.

В українських медіа на «газову війну» також була неоднозначна реакція. Націоналістичні видання «Нація і держава» та «Шлях перемоги» вбачали в черговій «газовій війні» вияв ширшої російської інформаційної кампанії, розгорненої РФ проти України з метою впливу на настрої українського електорату напередодні президентських виборів 2010 р. на користь відповідних «антипомаранчевих» про-російських сил, що, втім, аж ніяк не сприяло покращенню репутації РФ у Європі як надійного постачальника газу⁵⁸. Водночас не оминула критики націоналістів й українська влада, чие підписання газової угоди протракували як «повну капітуляцію перед Росією і нехтування українськими інтересами»⁵⁹.

Подібно «газову війну» подавала і «Кримська світлиця» («КС»), журналісти якої одноставно підтримували українську владу, вважаючи газовий тиск Росії на Україну та Європу суто політичним рішенням, «чистим божевільям», «газомором», який став реакцією Кремля на політику демократизації України та її європейської інтеграції⁶⁰. Притому умови угоди від 19 січня у «КС» оцінили як «здачу прем’єр-міністром Тимошенко енергетичних інтересів України північному сусіду [РФ – П. А.]»⁶¹.

У газетах «День» і «ДТ» припускали, що газовий конфлікт був «викидом негативних емоцій» російської влади щодо України, яка накопичувалася після Помаранчевої революції, внаслідок чого по українській стороні відкрили «енергетичний

⁵⁷ Виступ Литвина В. М. (голова Верховної Ради України). *Стенограма засідання Верховної Ради України*. 13 січня 2009 р. URL: <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/606.html> (дата звернення: 12.06.2017); Постанова Верховної Ради України «Про утворення Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України з питань розслідування стану функціонування газотранспортної системи України та забезпечення газом споживачів у 2008–2009 роках». *Відомості Верховної Ради*. 2009. № 25. Ст. 316; Тимошенко засудили до семи років позбавлення волі. *Ліга. Новости*. 2011. 11 жовтня. URL: <http://news.liga.net/ua/news/politics/546445-timoshenko-zasudili-do-semi-rok-v-pozbavleniya-vol.htm> (дата звернення: 13.06.2017).

⁵⁸ Підмочена репутація. *Шлях перемоги*. 2009. 21 січня. № 3(2848). С. 3; Сватко Я. Війна у новому вимірі. *Шлях перемоги*. 2009. 21 січня. № 3(2848). С. 3.

⁵⁹ Геварин В. Газ здали, черга за вугіллям? *Шлях перемоги*. 2009. 28 січня. № 4(2849). С. 2; Діак І. Нова енергетична криза. *Нація і держава*. 2009. 20 січня. № 3(271). С. 1, 4; Мартинюк В. Газова перемога чи газова поразка? *Шлях перемоги*. 2009. 21 січня. № 3(2848). С. 2; Мартинюк В. Криза з жіночим обличчям. *Шлях перемоги*. 2009. 28 січня. № 4(2849). С. 1–2; Сидоржевський М. Газовий спектакль за сценарієм Кремля. У головних ролях – ... *Нація і держава*. 2009. 20 січня. № 3(271). С. 3.

⁶⁰ Борщевский С. Ціна на газ – не долари, не гривні. *Кримська світлиця*. 2009. 3 січня. № 1(1514). С. 2; Новодворська про газовий конфлікт: одні чекісти вкрали щось у інших. *Кримська світлиця*. 2009. 9 січня. № 2(1516). С. 3; Україна використовує для власних споживачів виключно газ із власних запасів. *Кримська світлиця*. 2009. 9 січня. № 2(1516). С. 1–2; 7 січня, на Різдво, Росія припинила постачання газу в Європу через територію України. *Кримська світлиця*. 2009. 9 січня. № 2(1516). С. 1; The Times: «Політика Путіна в газовому конфлікті – чисте божевілья». *Кримська світлиця*. 2009. 16 січня. № 3(1518). С. 1–2.

⁶¹ Газ е, питання залишаються... *Кримська світлиця*. 2009. 23 січня. № 4(1520). С. 2.

вогонь, прагнучи не лише уразити ідеологічного опонента, а й випробувати в польових умовах європейського континенту енергетичну зброю». У той же момент, на думку аналітиків видання, у створенні конфліктної ситуації частково винна й українська сторона, яка, фактично не займаючись диверсифікацією власної енергосистеми, на початок 2009 р. виявилася вкрай вразливою до чергового газового шантажу зі сторони Росії, ставши зручною мішенню для її атак⁶².

Подібні позиції займали й «ВЗ» та «Експрес», у яких закриття газового вентиля Росією засуджувалось, трактувалося як «атака кремлівського “ведмедя”», однак висловлювалась і невпевненість у тому, що підписаний за результатами переговорів «Газпрому» та «Нафтогазу» договір був цілком вигідним для України⁶³.

В «Українському тижні» («УТ») позицію президента та прем'єр-міністра України вважали «більш-менш консолідованою», «ефективною» і «злагодженою», що дозволило закінчити «паливну війну» із відносним успіхом – угодою, у якій хоч і прописували підвищення ціни на газ, однак загалом вперше впроваджувалося формульне ціноутворення, прив'язане до об'єктивних ринкових процесів, що відтепер дозволяло економістам прогнозувати коливання цін на газ згідно з атмосферою на ринку палива, а не політичними взаєминами між Києвом і Москвою⁶⁴.

«УК» також підтримав позицію Кабінету Міністрів України (КМУ). У газеті російську сторону звинуватили в політизації суто економічної складової українсько-російських відносин, при цьому наголошуючи на «конструктивній та плідній» діяльності української влади та «Нафтогазу» в цій ситуації й запевняючи, що і європейські партнери, які також стали жертвою газового конфлікту, перебували на проукраїнських позиціях та засуджували неринкові дії РФ⁶⁵. Водночас газовий договір від 19 січня 2009 р. у газеті представлено, слідом за трактуваннями Ю. Тимошенко, як «надзвичайно вигідний компроміс задля збереження добрих

⁶² Єрмоменко А. Дружба глибокої заморозки. *Дзеркало тижня*. 2009. 16–23 січня. № 1; Мостова Ю. Про вартість помилок і ціну незалежності. *Дзеркало тижня*. 2009. 16–23 січня. № 1; Ромашова Н. Про стратегію. *День*. 2009. 13 січня. № 1; Черковець О. «Газовий бліцкриг» не вийшов. *День*. 2009. 14 січня. № 2; Сівець М. Потреба в прозорості. *День*. 2009. 13 січня. № 1; США закликають до негайного відновлення поставок газу до України та Європи. *Дзеркало тижня*. 2009. 16–23 січня. № 1.

⁶³ Васюнець Н. Де була Тимошенко? *Експрес*. 2009. 13–14 січня. № 3(4385). С. 4; Воронович З. По скільки ж купуватимемо газ? *Високий замок*. 2009. 20 січня. № 7(3901). С. 1, 3; Воронович З. Хваляться трофеями. І мовчать про втрати... *Високий замок*. 2009. 21 січня. № 8(3902). С. 1–2; Ганус А. Ця загадка «формула». *Експрес*. 2009. 22–29 січня. № 8(4393). С. 1, 3; Коваленко І. Газова війна: перемога чи поразка? *Експрес*. 2009. 20–21 січня. № 7(4391). С. 1–2; Єрмоєн А. Хто володіє інформацією... Той виграє газову війну? *Високий замок*. 2009. 17–19 січня. № 6(3900). С. 2; Коваленко І. Що ж вона наобіцяла? *Експрес*. 2009. 22–29 січня. № 8(4393). С. 4.

⁶⁴ Газова війна: переможці й переможені. *Український тиждень*. 2009. 23–29 січня. № 3(64). С. 9; Дорогою ціною. *Український тиждень*. 2009. 23–29 січня. № 3(64). С. 8; Холодна війна. *Український тиждень*. 2009. 9–15 січня. № 1–2(62–63). С. 8–10.

⁶⁵ Беба П. Газове дежа вю. Україна і надалі займатиме конструктивну позицію. *Урядовий кур'єр*. 2009. 9 січня. № 1(3907). С. 3; Газ піде. Газпром чекає сигналу. *Урядовий кур'єр*. 2009. 10 січня. № 2(3908). С. 3; НАК «Нафтогаз України» обурена заявами ВАТ «Газпром». *Урядовий кур'єр*. 2009. 9 січня. № 1(3907). С. 2; Україна і надалі займатиме конструктивну позицію. *Урядовий кур'єр*. 2009. 9 січня. № 1(3907). С. 2.

відносин України та Росії» і свідчення того, що Україна залишилася надійним партнером для країн ЄС⁶⁶.

Газета ж «ГУ» відображала думки всіх парламентських фракцій, що варіювалися від тверджень про «грамотну та продуману політику» уряду Ю. Тимошенко, яка домоглася вигідного для України переходу на європейську формулу ціноутворення на ринку газу, до тез про «явний програв» української делегації та її неспроможність «відстояти національні інтереси України»⁶⁷.

У «ФіК» другу «газову війну» назвали спробою Росії через тиск на Україну впливати і на ЄС у питаннях формування цін на енергоносії та будівництва обхідних газових шляхів і водночас критикували й газову угоду 2009 р., яка встановлювала для України ціни на газ дорожчі, ніж для інших, значно віддаленіших від Росії, країн у Європі⁶⁸.

«КпУ», «РВ», «Сегодня» та «2000» у розгортанні паливної кризи звинуватили В. Ющенка, чий «багатослівні патріотичні висловлювання», мовляв, вилились для офіційного Києва лише у збитки, розв'язавши, натомість, Кремлю руки для підвищення цін на газ і висунення претензій на українську ГТС⁶⁹. Водночас підписання за результатами переговорів українсько-російської угоди та створення образу плідного обговорення газового питання російським (В. Путіна) та українським (Ю. Тимошенко) прем'єрами, мовляв, було певним свідченням того, що В. Путін робитиме в майбутньому політичну ставку саме на Ю. Тимошенко, а не В. Януковича⁷⁰.

«Газові війни» відобразилися і в оцінці експертів. Зокрема, на думку І. Діяка, радника президента України та головного радника голови НАК «Нафтогаз», «газові війни» спровокувала винятково Росія заради дестабілізації ситуації в Україні, насамперед на Сході та Півдні, щоби створити відповідну атмосферу напередодні

⁶⁶ Компроміс задля добрих відносин. *Урядовий кур'єр*. 2009. 20 січня. № 8(3914). С. 2; Медуниця М. Юлія Тимошенко: Україна залишається надійним партнером. *Урядовий кур'єр*. 2009. 21 січня. № 9(3915). С. 1–2; Юлія Тимошенко: «Я горда, що Україна з газової кризи вийшла переможцем». *Урядовий кур'єр*. 2009. 22 січня. № 10(3916). С. 1–2.

⁶⁷ Павленко С. Європейська формула ціноутворення – лише на користь. *Голос України*. 2009. 21 січня. № 9(4509). С. 3; Писанська В. А пани грають у покер... *Голос України*. 2009. 16 січня. № 6(4506). С. 6; Стадільна Я. Переможці чи переможені? *Голос України*. 2009. 22 січня. № 10(4510). С. 1, 6; «Українська політична еліта має продемонструвати консолідовану позицію». *Голос України*. 2009. 9 січня. № 1(4501). С. 3.

⁶⁸ Артазей А. Заместитель главы НАК «Нефтегаз Украины» Игорь Диденко: «Мы гарантируем транзит газа в Европу, однако ноль транспортировать нельзя. «Газпром» закрыл все шесть газопроводов в Украину». *Факты и комментарии*. 2009. 9 января; Васишин Ю. Алексей Миллер: «С учетом 20-процентной скидки цена газа для Украины в первом квартале составит 360 долларов за тысячу кубометров». *Факты и комментарии*. 2009. 21 января.

⁶⁹ Бузина О. Оранжевая рука Москвы. *Сегодня*. 2009. 12 января. № 1(3134). С. 3.

⁷⁰ Гусак Л. Кто крышует RosUkrEnergo? *Еженедельник «2000»*. 2008–2009. 26 декабря – 1 января. № 52(442). С. А3, А7; Гусак Л. Победителей нет, побежденные – граждане. *Еженедельник «2000»*. 2009. 15–22 января. № 1–2(445). С. В4; Иванов А. Владимир Корнилов: «Власть чувствует свою агонию». *Русский вестник*. 2009. Февраль. № 2(125). С. 6; Козуб Т. Зачем Киеву газовый конфликт с Москвой? *Комсомольская правда в Украине*. 2009. 16–22 января. № 8/3(3118/24513). С. 2–3; Лозунько С. На газовом фронте без перемен. *Еженедельник «2000»*. 2009. 15–22 января. № 1–2(445). С. В1–В3; Ребров И. Олесь Бузина: «На Украине проворачивается гигантская валютная афера». *Русский вестник*. 2009. Январь. № 1(124). С. 6; Россия: ставка на Юлию? *Сегодня*. 2009. 21 января. № 9(3142). С. 3; Чаленко О. Владимир Путин сохранил Тимошенко премьерство. *Сегодня*. 2009. 21 января. № 9(3142). С. 3.

президентських виборів в Україні у 2010 р., знівелювати імідж країни та її влади на міжнародній арені і, врешті, повністю узалежнити українську енергетичну систему. Втім, на думку експерта, перемогти Росії в цих війнах таки не вдалося, зокрема через конструктивну й ефективну реакцію офіційного Києва⁷¹.

С. Віднянський та А. Мартинов (Інститут історії України НАН України) вбачали в початку газових протистоянь вияв небажання Кремля продовжувати «субсидіювати дешевим газом євроатлантичну інтеграцію України» та допустити ситуацію, «коли стратегічний газопровід в Європу, що проходить українською територією, опиниться під контролем НАТО»⁷².

Аналітики з Центру Разумкова вважали «паливні війни» ознакою закінчення пострадянської фази українсько-російського партнерства, з його політичною лояльністю в обмін на економічні преференції, та початок формування відносин між Москвою й Києвом на платформі прагматизму, поєданого з конкуренцією та у зв'язку з наявністю деяких очевидних протилежних позицій у розумінні двосторонніх і зовнішньополітичних питань, періодичною конфліктністю⁷³. Водночас аналітичне видання «Зовнішні справи» газові конфлікти розглядало в контексті російських спроб втілення політики «прагматичної реімперіалізації», що полягала в намаганнях Москви протистояти глобальному пануванню США через перетворення америкоцентричного однополярного світу на багатополарний за допомогою усіх можливих важелів, зокрема й енергетичних⁷⁴.

Натомість, на думку наукового співробітника Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України Я. Черногора, вимоги росіян у «паливних війнах» були все ж більше економічними, ніж політичними. По-перше, на переконання аналітика, Росія намагалася отримати контроль над ГТС України через бажання не так одержати політичні важелі впливу, як для впевненості в безперешкодному постачанні блакитного палива до Європи; по-друге, «газові війни» були частиною загальної реформи цін у відносинах «Газпрому» з пострадянськими державами, тим паче в час швидкого падіння вартості нафти, як це було на рубежі 2008–2009 рр.⁷⁵.

Разом із цим частина експертів, особливо наближених до опозиційних сил в Україні, звинувачували у розгортанні газового конфлікту українську сторону, яка призвела до таких наслідків власною корумпованістю, відсутністю необхідної кваліфікації та якості проведення дипломатичних переговорів, а то й наявністю власних упереджень щодо Росії⁷⁶.

⁷¹ Черняк А. Підстави і результати газової війни. *Шлях перемоги*. 2009. 4 лютого. № 5(2850). С. 4–5.

⁷² Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Еволюція зовнішньої політики України (1991–2006 рр.). *Український історичний журнал*. 2006. № 4. С. 42; Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Зовнішня політика України: еволюція концептуальних засад та проблеми реалізації. *Український історичний журнал*. 2011. № 4. С. 66.

⁷³ Проблеми і перспективи співробітництва України і Росії. *Національна безпека і оборона*. 2006. № 5(77). С. 3.

⁷⁴ Bugajski J. Russia's Pragmatic Reimperialization. *Зовнішні справи*. 2009. Лютий. № 2. С. 44–45.

⁷⁵ Черногор Я. Російсько-український газовий конфлікт у січні 2009 року в контексті енергетичної безпеки сучасної Європи. *Дослідження світової політики*: зб. наук. праць. Київ: [б. в.], 2009. Вип. 49. С. 219.

⁷⁶ Директор Центра политического маркетинга Василий Стоякин: «Топливную войну с Россией развязал Виктор Ющенко». *Комсомольская правда в Украине*. 2009. 23–29 января.

Газові кризи 2006 р. і 2009 р. не залишилися непоміченими й серед українського громадського руху. Зокрема, наприкінці 2005 р. із розгортанням першої «газової війни» в Кіровограді (тепер – Кропивницький) невідомі активісти масово поширювали листівки із закликами «пам'ятати про газ» і «не купувати російських товарів». У той же час у Криму активісти місцевих проросійських організацій навпаки – періодично проводили мітинги на підтримку дій Росії із припинення постачання газу, що особливо виявилось на початку 2009 р.⁷⁷

Неоднозначні процеси в українській суспільній думці під час «газових війн» продемонстрували й результати досліджень Інституту соціології НАН України: незважаючи на газові протиріччя як у 2006 р., так і 2009 р., рейтинги російських президентів (В. Путіна, а згодом – Д. Медведєва) були серед українського соціуму стабільно вищими за українських (В. Ющенко, а потім – і В. Януковича). Так, у 2006 р. рейтинг В. Путіна в Україні становив 6,3 з 10 балів проти В. Ющенко 3,8, а у 2010 р. рейтинг Д. Медведєва в 6,6 бала перевищував оцінки В. Януковича 5,1⁷⁸.

Щобільше, хоч після Помаранчевої революції, а особливо першої «газової війни», помітною стала тенденція до зменшення прихильників зміцнення східнослов'янського блоку України, Росії та Білорусі (від 31,7 % у 2006 р. до 26,8 % у 2010 р.) на противагу збільшенню прихильників ідеї покладання на власні сили (протягом цих же років від 20,3 % до 20,6 %), частка проросійськи налаштованих громадян України надалі зростала, як і кількість тих, хто надавав перевагу розширенню зв'язків у межах СНД та розвитку відносин переважно з Росією (від 13,7 % у 2006 р. до 14,9 % у 2010 р. та від 9,9 % у 2006 р. до 13,1 % у 2010 р. відповідно). При цьому, коли швидше позитивною ідею вступу України до ЄС вважали у 2010 р. 45,5 % опитаних (швидше негативною – 19,1 %), до НАТО – 15,7 % (швидше негативною – 53,3 %), то приєднання України до союзу Росії й Білорусі швидше позитивно оцінили аж 61,4 % респондентів проти 22,1 % швидше негативних відгуків⁷⁹.

Подібні тенденції помітили й у дослідженні Інституту соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук (НАПН) України (серпень 2006 р.), де відзначили, що після паливної кризи 2006 р. упродовж січня–серпня суттєво зросла кількість прихильників вступу України до ЄПП разом із РФ, Казахстаном і Білоруссю (від 42,2 % у січні до 64,8 % у серпні), дещо зменшилася кількість прихильників вступу до ЄС (із 50,5 % до 50 %) та суттєво скоротилася частка прихильників вступу до НАТО (із 30,6 % до 20,5 %)⁸⁰.

Водночас соціопитування, проведені Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) у січні 2006 р., зафіксували, що в розгортанні тодішнього газового конфлікту більше респондентів звинувачували українську (31,6 %) й обидві

№ 14/4(3124/24519). С. 5; Табачник Д. В. «Утиный суп» по-украински: Беседы с украинским политиком: диалоги с глухими. Харьков: Фолио, 2008. С. 25–26; Табачник Д. В. Мир без Украины? Харьков: Фолио, 2009. С. 245–248.

⁷⁷ Притула В. Чим гірше, тим краще? *Кримська світлиця*. 2009. 9 січня. № 2(1516). С. 3.

⁷⁸ Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг / за ред. д. ек. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. Київ, 2010. С. 493.

⁷⁹ Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг... С. 495–496.

⁸⁰ Моніторинг суспільно-політичної ситуації в Україні: Інформаційний бюлетень. Серпень 2006 / за ред. М. М. Слюсарєвського; упоряд. Л. П. Черниш. Київ, 2006. С. 41–44.

сторони однаково (30,5 %), ніж лише російську (21,2 %) ⁸¹. Разом із цим дослідження, яке провів цей же інститут спільно з російським «Левада-Центром» у березні 2009 р., продемонструвало певне зменшення в Україні прихильників дружніх між Україною та Росією відносин як між незалежними державами (з 68 % у лютому до 63 % у березні), однак паралельне підвищення кількості тих, хто вважав, що Україна та Росія повинні об'єднатися в одну державу – з 23 % до 26 %. Притому навіть після другої паливної кризи понад 90 % українців ставилися до Росії дуже добре чи в основному добре, а в Росії до України в січні 2009 р. таких було лише 29 %, у березні – 41 % ⁸².

Загалом, попри те, що «газові війни» 2006 р. та 2009 р. продемонстрували готовність РФ використовувати власні енергетичні ресурси заради досягнення геополітичних цілей, в Україні цю кризу почасти розглядали в контексті внутрішньої політичної боротьби, і попри наявність поглядів щодо засудження неринкових дій Росії на газовому ринку та початку курсу диверсифікації енергетичної системи України, переважно суспільна дискусія розгорталася навколо критики насамперед української влади, неефективними діями якої, мовляв, і скористались у РФ. Як не парадоксально, але навіть на рівні пересічного населення винними в паливній кризі вважали, якщо не суто офіційний Київ, то обидві сторони, рідше – власне Росію.

REFERENCES

1. Artazei, A. (2006, Yanvar 5). V blyzhaishye piat let Rossyia budet prodavat Ukraine haz po 230 dollarov, a Ukrainy – pokupat po 95 dollarov za tysiachu kubometrov. *Fakty y kommentaryy* [in Russian].
2. Artazei, A. (2009, Yanvar 9). Zamestytel hlavy NAK «Neftegaz Ukrainy» Ihor Dydenko: «My harantuyem tranzyt haza v Evropu, odnako nol transportyrovat nelzia. «Hazprom» zakryl vse shest hazoprovodov v Ukrainy». *Fakty y kommentaryy* [in Russian].
3. Beba, P. (2009, Sichen 9). Hazove dezha viu. Ukraina i nadali zaimatyme konstruktivnu pozytsiiu. *Uriadovyi kurier*, 1 (3907), 3 [in Ukrainian].
4. Bepalko, T. (2008, Yiun). Proshchanye s Ukrainoi. *Russkyi vestnyk*, 6 (117), 5 [in Russian].
5. Bittner, O. (2009, Sichen 20). Ukraina maie demonstruvaty zdorovy ekonomichnyi prahmatyzm. *Uriadovyi kurier*, 8 (3914), 2 [in Ukrainian].
6. Bondarenko, D. (2006, Sichen 4). Scho stoit za novitnomy «hazovymy tsyframy»? *Ukrainska pravda*. Retrieved from <http://www.pravda.com.ua/articles/2006/01/4/3046366/> [in Ukrainian].
7. Borshevskiy, S. (2009, Sichen 3). Tsina na haz – ne dolary, ne hryvni. *Krymska svitlytsia*, 1 (1514), 2 [in Ukrainian].

⁸¹ Думки та погляди населення України: січень 2006. *Київський міжнародний інститут соціології*. 2006. 30 січня. URL: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=453&page=60> (дата звернення: 10.01.2017).

⁸² Ставлення населення України та Росії до українсько-російських відносин. *Київський міжнародний інститут соціології*. 2009. 7 квітня. URL: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=289&page=48> (дата звернення: 10.01.2017).

8. Bugajski, J. (2009, Liutyi). Russia's Pragmatic Reimperialization. *Zovnishni spravy*, 2, 44–45 [in English].
9. Buha, R. (2006, Sichen 3–17). Pro haz ta pro nas. *Natsiia i derzhava*, 1 (113), 2 [in Ukrainian].
10. Buzyna, O. (2009, Yanvar 12). Oranzhevaia ruka Moskvy. *Sehodnia*, 1 (3134), 3 [in Russian].
11. Chalenko, A. (2006, Yanvar 4). «Hazovaia voina» v ukrainskom Internetе: «Shantazh Putina» ili «tupik Yuschenko». *Sehodnia*, 2 (2243), 2 [in Russian].
12. Chalenko, A. (2006, Yanvar 3). Nardepy schitaiut: vse delo v politike. *Sehodnia*, 1 (2242), 2 [in Russian].
13. Chalenko, O. (2009, Yanvar 21). Vladimir Putin sokhranil Tymoshenko premierstvo. *Sehodnia*, 9 (3142), 3 [in Russian].
14. Chepizhko, V. (2006, Sichen 5). Hazovyi kompromis. *Uriadovyi kurier*, 2 (3167), 2 [in Ukrainian].
15. Cherkovets, O. (2009, Sichen 14). «Hazovyi blitskryh» ne vyishov. *Den*, 2 [in Ukrainian].
16. Cherniak, A. (2009, Liutyi 4). Pidstavy i rezultaty hazovoi viiny. *Shliakh peremohy*, 5 (2850), 4–5 [in Ukrainian].
17. Chornohor, Ya. (2009). Rosiisko-ukrainskyi hazovyi konflikt u sichni 2009 roku v konteksti enerhetychnoi bezpeky suchasnoi Yevropy [Russian-Ukrainian gas conflict in January 2009 in a context of energy security of modern Europe]. *Doslidzhennia svitovoi polityky: zbirnyk naukovykh prats*, 49, 217–225 [in Ukrainian].
18. Datsiuk, S. (2006, Sichen 12). Sche odna kryza. *Nasha Batkivschyna*, 2 (24), 5 [in Ukrainian].
19. Diiak, I. (2009, Sichen 20). Nova enerhetychna kryza. *Natsiia i derzhava*, 3 (271), 1, 4 [in Ukrainian].
20. Dorohoiu tsinouiu. (2009, Sichen 23–29). *Ukrainskyi tyzhden*, 3 (64), 8 [in Ukrainian].
21. Dumky ta pohliady naselennia Ukrainy: sichen 2006. (2006, Sichen 30). *Kyivskyi mizhnarodnyi instytut sotsiologii*. Retrieved from <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=453&page=60>. [in Ukrainian].
22. Dymchenko, V. (2006, Sichen 13–16). Tantsi na trubi. *Tovarysh*, 4 (794), 1–2 [in Ukrainian].
23. Direktor Tsentra politicheskoho marketinha Vasili Stoiakin: «Toplivnuiu voinu s Rossiiei razviazal Viktor Yuschenko». (2009, Yanvar 23–29). *Komsomolskaia pravda v Ukraine*, 14/4 (3124/24519), 5 [in Russian].
24. Dziuba, V. (2006, Sichen 13). Chy mozhlyve «shampanske bez hazu»? *Komunist*, 4 (840), 1, 4 [in Ukrainian].
25. Fediv, L. (2006, Sichen 10). Rosiisko-aziyskyi miks, zate po 95... Narazi. *Vysoky zamok*, 2 (3165), 5 [in Ukrainian].
26. Fediv, L. (2006, Sichen 5–11). Viina zakinchylasia. Peremoha za «RosUkrEnerho». *Vysoky zamok*, 1 (3164), 1, 4 [in Ukrainian].
27. Felshtynskyi Yu., & Stanchev M. (2015). *Tretia svitova: Bytva za Ukrainu [The Third World War: Fight for Ukraine]*. Kyiv: Nash format [in Ukrainian].
28. Fialko, A. (2006, Sichen 20–27). Yevropeyskyi vybir: vyprovuvannia hazom. *Dzerkalo tyzhnia*, 2 [in Ukrainian].

29. Hanus, A. (2009, Sichen 22–29). Tsia «zahadkova formula». *Ekspres*, 8 (4393), 1, 3 [in Ukrainian].
30. Hanuschak, O. (2006, Sichen). Paralelni linii ne peretynaiutsia. *Tak! Zakhid*, 7, 1 [in Ukrainian].
31. Haz ie, pytannia zalyshaiutsia... (2009, Sichen 23). *Krymska svitlytsia*, 4 (1520), 2 [in Ukrainian].
32. Haz pide. Hazprom chekaie syhnalu. (2009, Sichen 10). *Uriadovyi kurier*, 2 (3908), 3 [in Ukrainian].
33. Hazotransportnyi konsortsium udaryt po nashykh kysheniakh, vvazhaiut sotsialisty. (2002, Cherven 21). *Ukrainska pravda*. Retrieved from <http://www.prawda.com.ua/news/2002/06/21/2989464/> [in Ukrainian].
34. Hazova viina: peremozhtsi i peremozheni. (2009, Sichen 23–29). *Ukrainskyi tyzhden*, 3 (64), 9 [in Ukrainian].
35. Hazovyi konflikt z prodovzhenniam. (2006, Sichen 11). *Uriadovyi kurier*, 4 (3169), 1–2 [in Ukrainian].
36. Hazovyi konflikt mezhdu Kyevom y Moskvoyi mozhет posposobstvovat sblyzheniyu Ukrainy s Evropoi. (2006, Yanvar 6). *Fakty y kommentaryy* [in Russian].
37. Hazovyi sadyzm ukraynskykh paranoykov. Zaiavlenye Predsedatelia PSPU, Premernynystra oppozytsyonnoho Pravytelstva narodnoho spaseniya Natalyy Vytrenko ot 9 ianvaria 2009 hoda. (2009, Sichen). *Dosvitni ohni*, 1–2 (368–369), 1 [in Russian].
38. Hevaryn, V. (2009, Sichen 28). Haz zdaly, cherha za vuhilliam? *Shliakh peremohy*, 4 (2849), 2 [in Ukrainian].
39. Holotiuk, Y. (2006, Yanvar 4). MYD Ukrainy rastsenyl pozytsiyu Rossyy v voprose tseny na haz kak shantazh. *Fakty y kommentaryy* [in Russian].
40. Husak, L. (2008–2009, Dekabr 26 – Yanvar 1). Kto kryshuet RosUkrEnergo? *Ezhenedelnyk «2000»*, 52 (442), A3, A7 [in Russian].
41. Husak, L. (2009, Yanvar 15–22). Pobedytelei net, pobezhdenyye – hrazhdane. *Ezhenedelnyk «2000»*, 1–2 (445), B4 [in Russian].
42. Huzenko, N. (2006, Sichen 13). Otzhe, usi proty vsikh? *Den*, 2006, 1 [in Ukrainian].
43. Kanenska, Ya. (2006, Sichen 4). Hazovi viiny: natsionalnyi interes bilia rozbytoho koryta. *Komunist*, 1 (838), 2 [in Ukrainian].
44. Kholodna viina. (2009, Sichen 9–15). *Ukrainskyi tyzhden*, 1–2 (62–63), 8–10 [in Ukrainian].
45. Khrustalev, A. (2006, Yanvar 5–12). Chem zakonchylos hazovoe protyvostoianye mezhdu Ukrainoy y Rossyyei? *Komsomolskaia pravda v Ukrayne*, 1/1 (2283/23678), 2 [in Russian].
46. Khrustalev, A. (2006, Yanvar 10). Hazovyi kryzys – chia vziala? *Komsomolskaia pravda v Ukrayne*, 2 (2283/23679), 2 [in Russian].
47. Kniazhanskyi, V. (2006, Sichen 13). Truba: Istoriia ta isteriia. *Den*, 1 [in Ukrainian].
48. Kokteil dlia peremyria. (2006, Sichen 6). *Holos Ukrainy*, 3(3753), 2 [in Ukrainian].
49. Kompromis zadlia dobrykh vidnosyn. (2009, Sichen 20). *Uriadovyi kurier*, 8 (3914), 2 [in Ukrainian].
50. Kovalenko, I. (2009, Sichen 20–21). Hazova viina: peremoha chy porazka? *Ekspres*, 7 (4391), 1–2 [in Ukrainian].
51. Kovalenko, I. (2009, Sichen 22–29). Scho zh vona naobitsiala? *Ekspres*, 8 (4393), 4 [in Ukrainian].

52. Kozub, T. (2009, Yanvar 16–22). Zachem Kyevu hazovyi konflykt s Moskvoi? *Komsomolskaia pravda v Ukrainy*, 8/3 (3118/24513), 2–3 [in Russian].
53. Kravchenko, D. (2009, Sichen 13–14). Kholodna viina–2. *Tovarysh*, 2 (1190), 1–2 [in Ukrainian].
54. Kravchenko, D. (2009, Sichen 22). Za tsinoiu ne postoiiala? *Tovarysh*, 5 (1194), 1–2 [in Ukrainian].
55. Kryvoruchko, V. (2006, Sichen 5–9). «A u nas v Rossyy haz. A u vas? – A u nas hazoprovod. Vot!». *Tovarysh*, 1–2 (791–792), 1–2 [in Ukrainian].
56. Kryvoruchko, V. (2006, Sichen 13–16). Piar-vidstavka. *Tovarysh*, 4 (794), 1–2 [in Ukrainian].
57. Larina, T. (2009, Sichen 13–14). Pershi plody hazovoi kryzy. *Tovarysh*, 2 (1190), 2 [in Ukrainian].
58. Lozunko, S. (2006, Yanvar 13–19). Hazovaia voina: Yuschenko protyv Tymoshenko. *Ezhenedelnyk «2000»*, 1–2 (301), B1, B4 [in Russian].
59. Lozunko, S. (2009, Yanvar 15–22). Na hazovom fronte bez peremen. *Ezhenedelnyk «2000»*, 1–2 (445), B1–B3 [in Russian].
60. Lutsenko, I. (2006, Sichen 12). Viina prodovzhuietsia. *Nasha Batkivschyna*, 2 (24), 5 [in Ukrainian].
61. Martyniuk, V. (2009, Sichen 21). Hazova peremoha chy hazova porazka? *Shliakh peremohy*, 3 (2848), 2 [in Ukrainian].
62. Martyniuk, V. (2009, Sichen 28). Kryza z zhinochym oblychchiam. *Shliakh peremohy*, 4 (2849), 1–2 [in Ukrainian].
63. Medunytisia, M. (2009, Sichen 21). Yuliiia Tymoshenko: Ukraina zalyschaietsia nadijnym partnerom. *Uriadovyi kurier*, 9 (3915), 1–2 [in Ukrainian].
64. Sliusarevskiy, M. M. (Ed.). (2006). *Monitorynh suspilno-politychnoi sytuatsii v Ukraini: Informatsiinyi biuletyn. Serpen 2006*. Kyiv [in Ukrainian].
65. Moroz, O. (2006, Sichen 5–9). Zupyntyty hazovu kryzu! *Tovarysh*, 1–2 (791–792), 2 [in Ukrainian].
66. Mostova, Yu. (2009, Sichen 16–23). Pro vartist pomylok i tsinu nezalezhnosti. *Dzerkalo tyzhnia*, 1 [in Ukrainian].
67. Motyka, S. (2006, Sichen 19). Komu, khto i iak zradyv. *Nasha Batkivschyna*, 3 (25), 1, 3 [in Ukrainian].
68. «Naftohaz» i «Hazprom» khytro domovylysia. (2006, Sichen 4). *Ukrainska pravda*. Retrieved from <http://www.pravda.com.ua/news/2006/01/4/3046265/> [in Ukrainian].
69. NAK «Naftohaz Ukrainy» oburena zaiavamy VAT «Hazprom». (2009, Sichen 9). *Uriadovyi kurier*, 1 (3907), 2 [in Ukrainian].
70. Natalyia Vytrenko: Ukrainy vyhodno druzhyt s Rossyei, a ne voevat s nei. (2006, Sichen). *Dosvitni ohni*, 1 (212), 1 [in Russian].
71. Nerynkovi metody Rosii. (2006, Sichen 4). *Uriadovyi kurier*, 1 (3166), 3. [in Ukrainian].
72. Novodvorska pro hazovyi konflikt: odni chekisty vkraly schos u inshykh. (2009, Sichen 9). *Krymska svitlytsia*, 2 (1516), 3 [in Ukrainian].
73. Oleh Tiahnybok: «Moskovske khanstvo obklalo Ukrainu 10-richnoiu danynoiu». (2009, Sichen 30). *Krymska svitlytsia*, 5 (1523), 1–2 [in Ukrainian].

74. Oleksandr Moroz: «Liudy pobachyly, khto ie khto». (2006, Sichen 13–16). *Tovarysh*, 4 (794), 1–2 [in Ukrainian].
75. Panchenko, A. (2006, Yanvar 3). Obezghazhennaia Ukrainya. *Sehodnia*, 1 (2242), 2 [in Russian].
76. Panchenko, Yu. (2006, Sichen 10–12). Peremyria. *Tovarysh*, 3 (793), 1–2 [in Ukrainian].
77. Pavlenko, S. (2009, Sichen 21). Yevropeiska formula tsinoutvorennia – lyshe na koryst. *Holos Ukrainy*, 9 (4509), 3 [in Ukrainian].
78. Perepelytsia, H. M. (2007). Ukrainko-rosiiski vidnosyny: v poshuku stratehii Ukrainy u vidnosynakh z Rosiiskoju Federatsiieiu. *Zovnishnia polityka Ukrainy – 2006: stratehichni otsinky, prohnozy ta priorityty: schorichnyk*, 129–154 [in Ukrainian].
79. Petro Symonenko: «Hazovi domovlenosti» – tse zvyčajna zmova «hazovykh baroniv». (2006, Sichen 13). *Komunist*, 4 (840), 1 [in Ukrainian].
80. Petro Symonenko: «Yuschenko peretvoriuie Ukrainu na krainu-izghoia». (2009, Sichen 14). *Komunist*, 2 (1146), 1 [in Ukrainian].
81. Pidmochena reputatsiia. (2009, 21). *Shliakh peremohy*, 3 (2848), 3 [in Ukrainian].
82. Popov, A. (2006, Yanvar 3). Hazovy konflikt: ystoryia, posledstvyia y varyvanty vykhoda. *Sehodnia*, 1 (2242), 3 [in Russian].
83. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro utvorennia Tymchasovoi slidchoi komisii Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan rozsliduvannia stanu funktsionuvannia hazotransportnoi systemy Ukrainy ta zabezpechennia hazom spozhyvachiv u 2008–2009 rokakh». (2009). *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, 25, 316 [in Ukrainian].
84. Problemy y perspektyvy sotrudnychestva Ukrainy y Rossyy. (2006). *Natsionalna bezpeka i oborona*, 5 (77), 3 [in Russian].
85. Provid OUN (r). Ni – moskovskomu revanshu! (2006, Sichen 18). *Shliakh peremohy*, 3 (2693), 2 [in Ukrainian].
86. Prozoryi natiak. (2006, Sichen 4). *Komunist*, 1 (838), 3 [in Ukrainian].
87. Prytula, V. (2009, Sichen 9). Chym hirshe, tym krasche? *Krymska svitytsia*, 2 (1516), 3 [in Ukrainian].
88. Pukish-Yunko, I. «Ukrainska vlada nedootsynyla brutalnosti rezhymu Putina». (2006, Sichen 5–11). *Vysoky zamok*, 1 (3164), 4 [in Ukrainian].
89. Pysanska, V. (2009, Sichen 16). A pany hraiut u poker... *Holos Ukrainy*, 6 (4506), 6 [in Ukrainian].
90. Pysanska, V. (2006, Sichen 4). Viina rozpochalasia. *Holos Ukrainy*, 1 (3751), 3 [in Ukrainian].
91. Rebrov, Y. (2008, April). Mykhayl Leontiev: «Razyhryvaetsia stsenaryi “nahlyj nyschyj”». *Russkyi vestnyk*, 4 (115), 5 [in Russian].
92. Rebrov, Y. (2009, Yanvar). Oles Buzyna: «Na Ukrayne provorachyvaetsia hyhantskaia valiutnaia afera». *Russkyi vestnyk*, 1 (124), 6 [in Russian].
93. Romanchuk, O. (2009, Sichen – Liutyi). Hazprom iak osnovna politychna zbroia Kremlia. *Universum*, 1–2 (183–184), 18–24 [in Ukrainian].
94. Romantsov, M. (2006, Yanvar 5). Dobazarylys: hazosmeshenye – ne hrekh. *Sehodnia*, 3 (2244), 1–2 [in Russian].
95. Romashova, N. (2009, Sichen 13). Pro stratehiiu. *Den*, 1 [in Ukrainian].

96. Rossyia: stavka na Yuliu? (2009, Yanvar 21). *Sehodnia*, 9 (3142), 3 [in Russian].
97. Rozhen, O. (2006, Sichen 13–20). Rosiiany podaruvaly nam natsionalnu ideiu. *Dzerkalo tyzhnia*, 1 [in Ukrainian].
98. Sivets, M. (2009, Sichen 13). Potreba v transparentnosti. *Den*, 1 [in Ukrainian].
99. SShA zaklykaiut do nehainoho vidnovlennia postavok hazu do Ukrainy ta Yevropy. (2009, Sichen 16–23). *Dzerkalo tyzhnia*, 1 [in Ukrainian].
100. Stadilna, Ya. (2006, Sichen 5). Bez peremozhstv. Ale i bez peremozhnykh. *Holos Ukrainy*, 2 (3752), 1, 3 [in Ukrainian].
101. Stadilna, Ya. (2006, Sichen 4). Do protystoiannia pidkliuchaietsia Yevropa. *Holos Ukrainy*, 1 (3751), 1, 3 [in Ukrainian].
102. Stadilna, Ya. (2009, Sichen 22). Peremozhtsi chy peremozheni? *Holos Ukrainy*, 10 (4510), 1, 6 [in Ukrainian].
103. Stavlennia naselennia Ukrainy ta Rosii do ukrainsko-rosiiskykh vidnosyn. (2009, Kviten 7). *Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiologii*. Retrieved from <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=289&page=48> [in Ukrainian].
104. Stetsyshyn, O., & Hanus, A. (2006, Sichen 5–12). Yak vyhraty u Rosii? *Ekspres*, 1 (2617), 1–2 [in Ukrainian].
105. Suschestvennoe povyshenye tseny na haz povlechets za soboi rost stoymosti druhykh vydiv toplyva. (2006, Yanvar 6). *Fakty y kommentaryy* [in Russian].
106. Svatko, Ya. (2009, Sichen 21). Viina u novomu vymiri. *Shliakh peremohy*, 3 (2848), 3 [in Ukrainian].
107. Sychev, Y. (2006, Fevral). Viazanky drov – v koster razdora. *Russkii vestnyk*, 2 (89), 2 [in Russian].
108. Sychev, Y. (2006, Yanvar 6). Vladymyr Boiko: «Stranu pora vyvodyt yz kryzysa». *Donetskyi kriazh*, 1 (1951) [in Russian].
109. Sychev, Y. (2006, Yanvar 13). Yhra bez protyvohaza. *Donetskyi kriazh*, 2 (1958) [in Russian].
110. Sydorzhhevskiy, M. (2009, Sichen 20). Hazovyi spektakl za stsenariiem Kremli. U holovnykh roliakh – ... *Natsiia i derzhava*, 3 (271), 3 [in Ukrainian].
111. «Syla nashoipozytsii v tomu, scho na nashomu botsi pravda». (2006, Sichen 4). *Uriadovyi kurier*, 1 (3166), 2–3 [in Ukrainian].
112. Synieokiy, V. (2009, Sichen 28). Shou z bulbashkamy. *Komunist*, 6 (1150), 2 [in Ukrainian].
113. Tabachnyk, D. V. (2008). «*Utynyi sup*» po-ukraynsky: *Besedy s ukraynskym polytykumom: dyalohy s hlukhymy*. Kharkiv: Folyo [in Russian].
114. Tabachnyk, D. V. (2009). *Myr bez Ukrayny?* Kharkiv: Folyo [in Russian].
115. The Times: «Polityka Putina v hazovomu konflikti – chyste bozhevillia». (2009, Sichen 16). *Krymska svitylytsia*, 3 (1518), 1–2 [in Ukrainian].
116. TLYa rozpozvaiaetsia Ukrainoiu. (2006, Liutyi). *Tak! Zakhid*, (9), 2 [in Ukrainian].
117. Tsiny strybatymut tsilyi rik? (2009, Sichen 30 – Liutyi 5). *Nasha Ukraina. Zakhid*, 1 (96), 3 [in Ukrainian].
118. Tymoshenko zasudyly do semy rokiv pozbavlennia voli. (2011, Zhovten 11). *Liha. Novosty*. Retrieved from <http://news.liga.net/ua/news/politics/546445-tymoshenko-zasudili-do-semi-rok-v-pozbavleniya-vol.htm> [in Ukrainian].
119. Ukraina i nadali zaimatyme konstruktyvnu pozytsiiu. (2009, Sichen 9). *Uriadovyi kurier*, 1 (3907), 2 [in Ukrainian].

120. Ukraina v nebezpetsi. (2009, Sichen 30 – Liutyi 5). *Nasha Ukraina. Zakhid*, 1 (96), 1 [in Ukrainian].
121. Ukraina vykorystovuiuie dlia vlasnykh spozhyvachiv vykliuchno haz iz vlasnykh zapasiv. (2009, Sichen 9). *Krymska svitlytsia*, 2 (1516), 1–2 [in Ukrainian].
122. «Ukrainska politychna elita maie prodemonstruvaty konsolidovanu pozytsiiu». (2009, Sichen 9). *Holos Ukrainy*, 1 (4501), 3 [in Ukrainian].
123. Vorony, V. (Ed.). *Ukrainske suspilstvo 1992–2010. Sotsiolohichniy monitorynh*. Kyiv: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy [in Ukrainian].
124. Vasiunets, N. (2009, Sichen 13–14). De bula Tymoshenko? *Ekspres*, 3 (4385), 4 [in Ukrainian].
125. Vasyliieva, Ye. (2009, Sichen 14). Iz «dubynoiu» na «medvedia». *Komunist*, 2 (1146), 1–2 [in Ukrainian].
126. Vasyliieva, Ye. (2009, Sichen 28). Khto i chomu dakuie «RosUkrEnerho». *Komunist*, 6 (1150), 1–2 [in Ukrainian].
127. Vasylyshyn, Yu. (2009, Yanvar 21). Aleksei Myller: «S uchetom 20-protsentnoi skydky tsena haza dlia Ukrainy v pervom kvartale sostavyt 360 dollarov za tysiachu kubometrov». *Fakty y kommentaryy* [in Russian].
128. Ventyl – ne dlia politychnoho tysku. (2006, Sichen 4). *Uriadovyi kurier*, 1 (3166), 1 [in Ukrainian].
129. Vidnianskyi, S. V., & Martynov, A. Yu. (2006). Evoliutsiia zovnishnoi polityky Ukrainy (1991–2006 rr.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 4, 32–51 [in Ukrainian].
130. Vidnianskyi, S. V., & Martynov A. Yu. (2011). Zovnishnia polityka Ukrainy: evoliutsiia kontseptualnykh zasad ta problemy realizatsii. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 4, 55–76 [in Ukrainian].
131. Vlada ne keruietsia interesamy svoiei krainy! (2009, Sichen 23). *Komunist*, 5 (1149), 4 [in Ukrainian].
132. Voronovych, Z. (2009, Sichen 21). Khvaliatsia trofeiamy. I movchat pro vtraty... *Vysoky zamok*, 8 (3902), 1–2 [in Ukrainian].
133. Voronovych, Z. (2009, Sichen 20). Po skilky zh kupuvatymemo haz? *Vysoky zamok*, 7 (3901), 1, 3 [in Ukrainian].
134. Voronych, A. (2006, Sichen 5–11). Hazova ataka Putin – «shantazh i tyraniiia». *Vysoky zamok*, 1 (3164), 4 [in Ukrainian].
135. Vystup Bilorusa O. (fraktsiia BYuT). (2006, Sichen 10). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm [in Ukrainian].
136. Vystup Bronnikova V. (fraktsiia «Rehiony Ukrainy»). (2006, Sichen 10). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm [in Ukrainian].
137. Vystup Hubsokoho B. V. (fraktsiia «Yedyna Ukraina»). (2006, Sichen 10). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm [in Ukrainian].
138. Vystup Kendzora Ya. (deputatska hrupa «Za Ukrainu»). (2009, Sichen 13). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/606.html> [in Ukrainian].

139. Vystup Khmary S. I. (Ukrainskyi narodnyi blok Kostenka i Pluscha). (2006, Sichen 10). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm [in Ukrainian].
140. Vystup Kostenka Yu. I. (Ukrainskyi narodnyi blok Kostenka i Pluscha). (2006, Sichen 10). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm [in Ukrainian].
141. Vystup Kovalia V. S. (fraktsiia NRU). (2006, Sichen 10). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm [in Ukrainian].
142. Vystup Lytvyna V. M., holovy Verkhovnoi Rady Ukrainy. (2006, Sichen 10). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm [in Ukrainian].
143. Vystup Lytvyna V. M., holovy Verkhovnoi Rady Ukrainy. (2009, Sichen 13). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/606.html> [in Ukrainian].
144. Vystup Matvieieva V. H. (fraktsiia KPU). (2006, Sichen 10). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm [in Ukrainian].
145. Vystup Moroza O. O. (fraktsiia SPU). (2006, Sichen 10). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm [in Ukrainian].
146. Vystup Novaka V. M., narodnoho deputata Ukrainy (fraktsiia KPU). (2006, Sichen 10). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm [in Ukrainian].
147. Vystup Orobtsia Yu. M. (fraktsiia «Nasha Ukraina»). (2006, Sichen 10). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm [in Ukrainian].
148. Vystup Orobtsia Yu. M. (fraktsiia «Nasha Ukraina»). (2006, Sichen 11). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/2013.html> [in Ukrainian].
149. Vystup Porovskoho M. I. (fraktsiia partii «Vidrodzhennia»). (2006, Sichen 10). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm [in Ukrainian].
150. Vystup Rodionova M. K. (fraktsiia KPU). (2006, Sichen 10). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm [in Ukrainian].
151. Vystup Samofalova H. H. (fraktsiia «Rehiony Ukrainy»). (2006, Sichen 10). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm [in Ukrainian].
152. Vystup Shufrycha N. I. (fraktsiia SDPU(o)). (2006, Sichen 10). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm [in Ukrainian].
153. Vystup Shurmy I. M. (fraktsiia SDPU(o)). (2006, Sichen 10). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm [in Ukrainian].

154. Vystup Sobolieva S. V. (fraktsiia BYuT). (2009, Sichen 13). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from <http://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/606> [in Ukrainian].
155. Vystup Stetskiva T. S. (fraktsiia «NU-NS»). (2009, Sichen 13). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from <http://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/606.html> [in Ukrainian].
156. Vystup Symonenka P. M. (fraktsiia KPU). (2009, Sichen 13). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from <http://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/606.html> [in Ukrainian].
157. Vystup Tarana V. V. (fraktsiia BYuT). (2006, Sichen 10). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm [in Ukrainian].
158. Vystup Yanukovycha V. F. (fraktsiia Partii rehioniv). (2009, Sichen 13). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from <http://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/606.html> [in Ukrainian].
159. Vystup Yekhanurova Yu. I. (premier-ministr Ukrainy). (2006, Sichen 10). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm [in Ukrainian].
160. Vystup Yukhnovskoho I. R. (Blok «Nasha Ukraina»). (2006, Sichen 11). *Stenohrama zasidannia Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from <http://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/2013.html> [in Ukrainian].
161. Yanukovych, V. F. (2008). Kak Ukraine zhyt dalshe. Statii, vystupleniya, razmyshleniya. Kyiv [in Russian].
162. Yavorivskiy, S. (2005, Hruden). «Bratnii sport», abo Hazova dovbnia proty duli... *Tak! Zakhid*, 5, 1 [in Ukrainian].
163. Yavorivskiy, S. (2006, Liutyi). Polityky hariachkuiut. Vybortsiam kholodno... *Tak! Zakhid*, 9, 1 [in Ukrainian].
164. Yedin, O. (2006, Sichen 10-11). Ukraina proty «Hazpromu»: khto peremih? *Ekspres*, 2 (2619), 5 [in Ukrainian].
165. Yeromenko, A. (2009, Sichen 16-23). Druzhiba hlybokoi zamorozky. *Dzerkalo tyzhnia*, 1 [in Russian].
166. Yeromin, A. (2009, Sichen 17–19). Khto volodiie informatsiieiu...Toi vyhraie hazovu viinu? *Vysokyi zamok*, 6 (3900), 2 [in Ukrainian].
167. Yuliiia Tymoshenko: «Ya horda, scho Ukraina z hazovoi kryzy vyishla peremozhtsem». (2009, Sichen 22). *Uriadovyi kurier*, 10 (3916), 1–2 [in Ukrainian].
168. Yuschenko, V. A. (2014). *Nederzhavni taiemnytsi: notatky na berehakh pamiaty*. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
169. Yuschenko: Hazovyi kontrakt s RF unyzhaet Ukrainu. (2009, Yiul 7). *Podrobnosti (Ynter)*. Retrieved from <https://podrobnosti.ua/614017-juschenko-gazovyj-kontrakt-s-rf-unizhaet-ukrainu.html> [in Russian].
170. Yvanov, A. (2006, Yanvar 6). Pobeda? Peredyshka? Porazhenye? *Donetskyi kriazh*, 1 (1951) [in Russian].
171. Yvanov, A. (2009, Fevral). Vladymyr Kornyllov: «Vlast chuvstvuet svoiu ahonyiu». *Russkyi vestnyk*, 2 (125), 6 [in Russian].
172. Zadorozhnii, O. V. (2014). *Mizhnarodne pravo v mizhderzhavnykh vidnosynakh Ukrainy i Rosiiskoi Federatsii 1991–2014*. Kyiv: K. I. S [in Ukrainian].

173. Zahroza derzhavnosti. (2009, Liutyi 20). *Nasha Ukraina. Zakhid*, 2 (97), 1–2 [in Ukrainian].
174. Zaiava bloku «Nasha Ukraina». (2006, Sichen 3–17). *Natsiia i derzhava*, 1 (113), 1 [in Ukrainian].
175. Zanuda, A. (2013, Liutyi 7). 20 rokiv ukraino-rosiiskykh hazovykh vidnosyn: khochesh myru – hotuisia do viiny. *BBC Ukraina*. Retrieved from http://www.bbc.com/ukrainian/multimedia/2013/02/130207_ukraine_russia_gas_history_new_az.shtml [in Ukrainian].
176. Zhluktenko, V. (2006, Sichen 13). Zdvyh po hazu. *Den*, 1 [in Ukrainian].
177. Zvernennia Prezydenta Ukrainy Viktora Yuschenka do Ukrainskoho narodu. (2009, Sichen 30 – Liutyi 5). *Nasha Ukraina. Zakhid*, 1 (96), 1 [in Ukrainian].
178. 7 sichnia, na Rizdvo, Rosiia prypynyla postachannia hazu v Yevropu cherez terytoriiu Ukrainy. (2009, Sichen 9). *Krymska svitlytsia*, 2 (1516), 1 [in Ukrainian].

Pavlo ARTYMYSHYN

«GAS WARS» OF THE RUSSIAN FEDERATION AND UKRAINE IN 2006 AND 2009: VISIONS OF UKRAINIAN SOCIAL AND POLITICAL OPINION

The article is specifically concerned with the visions of Ukrainian socio-political opinion on the gas wars of 2006 and 2009 that had emerged between the Russian Federation (RF) and Ukraine. The author investigated the approaches of representatives of the political, media, expert circles to provide an overview of this issue, as well as the results of sociological monitoring, which generally reflect the estimates of the average population. It has been argued that starting with a seemingly purely economic proposal to raise gas prices for Ukraine to a market level, Russia actually had a political goal – to punish Kyiv for delaying negotiations on the creation of a consortium with the Russians for the development of the Ukrainian gas transportation system and the pro-European course launched by the «orange team» and to discredit the Ukrainian side as a transit country to attract the attention of Europeans to several Russian gas pipeline construction projects to bypass Ukraine, which would become an alternative or even a replacement for the Ukrainian one. The results of the study suggest that, although the gas wars of 2006 and 2009 demonstrated the readiness of the Russian Federation to use its energy resources to achieve geopolitical aims, in Ukraine, this crisis was partly considered in the context of internal political struggle. Despite the judgment of Russia's non-market actions and the beginning of diversification of the Ukrainian energy system, mostly public discussion was unfolded around criticism, foremost, of the Ukrainian authorities, whose ineffective efforts, they say, were used by Russian Federation. Paradoxically, even the average population was to blame for the fuel crisis, if not exclusively official Kyiv, then both sides, rarely - only Russia.

Keywords: «gas wars» 2006 and 2009, Ukrainian socio-political thought, Russian Federation, Ukraine.

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

Актуальні питання української історії	3
Мисак Наталія. «Молодіж не повинна укладатися в готові вже, вироблені шаблони ...»: Михайло Грушевський та українське студентство	3
Трач Віра. «Гігієна є мірилом культури»: українські фахові кола та гігієнічний рух у Львові на початку ХХ століття	22
Надрага Марта. Бібліотечна сфера у Другій Речі Посполитій: законодавче регулювання (1923–1939)	45
Фіногенов Олег. Західноукраїнське товариство Ліги Націй: створення, статутні завдання, перші кроки на міжнародній арені	55
Онишко Леся. Голодомор 1932–1933 років в Україні: основні етапи поширення інформації.	66
Ruda Oksana. Educational issue in the Polish socialist party activities during the interwar years of the 20 th century	86
Пагіря Олександр. Співпраця чехословацьких військових і «Карпатської Січі» у протидії диверсійним акціям Польщі й Угорщини проти Карпатської України (1938–1939)	97
Стасюк Олександра. Політичні настрої західних українців під час виборчих кампаній повоєнного періоду	113
Ільницький Василь. Обставини загибелі провідника окружного проводу ОУН Закарпаття Дмитра Бандусяка	125
Муравський Олег. Галицька асамблея (1991): витоки, спекуляції, ухвали	139
Артимишин Павло. «Газові війни» Російської Федерації та України 2006 та 2009 років: візії української суспільно-політичної думки	149
До 100-річчя ЗУНР	175
Ляшкович Роман. Мобілізації українського населення до війська ЗУНР: організація, проблеми, наслідки (листопад-грудень 1918 року)	175
Стукаліна Надія, Лук'янченко Світлана. Військово-політичні успіхи та прорахунки органів державної влади і військового управління ЗУНР у битві за Львів у польсько-українській війні 1918–1919 років.	186
Губський Сергій. Становлення та діяльність військової авіації в українських арміях (1917–1920): історіографічний нарис.	196
Виздрик Віталій, Мельник Олександра. Аграрна політика уряду ЗУНР (ЗОУНР)	211
Олійник Сергій. Подільська сторінка історії Української Галицької армії у спогадах сучасників.	222

Borchuk Stepan, Zasytko Maryana. ZUNR (West Ukrainian People's Republic) in encyclopaedic editions.	238
Воєнна історія	247
Ткачук Андрій. Участь Збройних сил України в системі колективної безпеки в державній політиці незалежної України.	247
Постаті	257
Сова Андрій. Участь Івана Боберського в Науковому товаристві ім. Шевченка напередодні Першої світової війни.	257
Хома Іван. Євген Коновалець і Листопадовий чин у Львові	266
Середюк Марія. Від самостійницьких гасел до нормалізації: громадсько-політична діяльність Володимира Целевича (1931–1939)	274
Романюк Михайло. Василь Кук: до біографії Головного командира УПА (1941–1954).	284
МОВОЗНАВСТВО	293
Дидик-Меуш Ганна. Сполучуваність vs комбінаторика для розвитку історії української мови.	293
Сокіл Богдан. До проблеми функціонування української мови в судах Східної Галичини (на матеріалах засідань Галицького сейму)	304
Галайчук Володимир. Борщ у ритуально-обрядовій та магічній практиці поліщуків Чернігівщини (за польовими матеріалами)	313
ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО	
Гаврилів Тимофій. Територія само(в)пізнання: «Чар Марока» Софії Яблонської-Уден.	331
Прокіп Валентина. «Небуденна» жінка залізної вдачі: Олена Пчілка очима сучасників (на матеріалі спогадів про письменницю).	341
ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ	352
Пастух Тарас. [Рец.]: На перехресних стежках барокових перекладів	352
Козловський Сергій. [Рец.]: Перша українська військова енциклопедія: проект «Історія війн і військового мистецтва»	359
Кобиринка Галина, Рябець Людмила. [Рец.]: Наталя Хобзей і її стезя, закосичена науковими думками, рідними словами...	366